

תּוֹרֵבֶן קֶרֶשֶׁב

יצחק בִּשְׁבִים

פרק ראשון

ר' גימפל בא לקרשב

אני יצר הרע, אני השטן, אני הנחש הקדמוני. בספרי־קבלה אני מכונה סמאל, או הס"ם, עתים קוראים לי יהודים בעל דבר.

מן המפורסמות, שאובה אני לזווג זיווגים יוצאי־דופן, קורת־רוח לי לזווג זקן עם ילדה; אלמנה מכוערת וקטלנית היא — עם טליה, שעדיין אין לו חתימת זקן; בעל־מום — עם יפת־תאר; חכם עם טפשית; חזן — עם חרשית; שתקן עם חצופה. מעשה וזיווגתי זיווג מופלא כגון זה בעיירה קטנה קרשב היושבת על נהר סאָן. הבריות היה להם על מה ללגלג ואני עשיתי להטוט מלהטוטי המטרידים את האדם מעולם הזה ומעולם הבא כאחד בנשימה אחת. העיירה קרשב שיעורה כשיעור „טל ומטר“ בסידורוֹן זוטא. יישוב זה מוקף משתי רוחותיו יערות־אורן עבותים, מן הרוח השלישית זורם הנהר סאָן, האיכרים בכפרים הסמוכים עניים ובורים מכל הגויים שבסביבת לובלין, השדות כחושים, הדרכים המוליכות לערים כמה חדשים בשנה אמות־המים מפסיקות אותן וסכנה לעבור בהן בעגלה, בימות־החורף באים דוכים והאבים לעיבורם של הישובים ועתים טורפים פרה, עגל ואפילו אדם. כדי שלא יוכלו הגויים להציל נפשותיהם מן העניות, נטעתי בתוכם יראת־שמים, או יראת בעלי־חיים, מופלגת. כל כפרון לסירוגים יש בו בית־יראה, כל תורמית של עשרה בתים יש בה עמודת־פילה, „אמא קדישא“ עומדת, חישוק מחליר על ראשה, ישו על זרועותיה ומוכירה להמון את הממזר, שעיברה הנגר היהודי יוסי פאָנדרה ורוח הקודש מסייעתו. גויות זקנות באות לכרוע ולהשתחוות אפילו בימות־החורף וסופן חשות בפרקי ידיהן ורגליהן. בחודש מאי מצויות תתלוכות בכל יום ויום, ההמון הרעב מזמרר בקולות צרודים, הלבונה מטריחה, המתופף השחוף מכה בתוף כדי לערבבני ולגרשני. הכומר, שעשרה ממזרים יוצאי חלציו רצים בכפר, משהק ברומית, מצטלב ומזה מירנודה, גשמים אינם יורדים ואם יורדים, הריהם שלא בזמנם, ואילו ההמון מאמין על כל פנים, וכך הוא נוהג שבועלים מימות עולם.

היהודים שבקרשב מוסיפים עליהם קצת בדעת ובאמידות, נשותיהם בחנויות אינן מדקדקות במידות ומשקלות, הרוכלים המחזרים על הכפרים מסיתים את האיכרות ליקח מהם כל מיני סידקית ונוטלים בדמיהם לתך דגן, כור בולבוסים, אניצי פשתן, תרנגולות, ברווזים, אוזנים ועתים אפילו עוד משהו בתורת תוספת, שכן מה לא תתן אשה בחרווי מרגליות של זכוכית, במנקית צבעונים, באמה של אטון מצויץ, או בדיבור של סבר פנים מפי גבר זר? לפיכך אל התמה על החפץ, שבין השקצונים והשקצוניות, בעלי ראשי־פשתן, מצויים שדונים שחורי־עין ומסולסלי־ראש וגבנוני־חוטם, מתוקה שנת האיכרים בלילות והנשים הילדות אין השד מניח להן ומוליכן בעקיפים לאמברים, מקום שרוכלי העיר מתגלגלים בשחת, כלבים נובחים, תרנגולים קוראים, צפרדעים מקרקרים וכוכבים בשמים שומרים ורזומים והקדוש־ברוך־הוא בכבודו ובעצמו מתנמנם בעננים, זקן הוא, כביכול, לא מן הקלות לחיות חיי עולם...

אלא נחזור ליהודי קרשב.

השוק הוא כל ימות השנה ביצה רחבה אחת, הנשים מערות שם מי שופכין, הבתים כפופים, שקועים למחצה, הגגות מטולאים, החלונות סקוקים בסמרטוטים, או חפויים בשלפוחיות של בקר, בבתי העניים אין רצפות, בכמה מהם אין אפילו ארובות, כשמסיקים את התנור יוצא העשן דרך חור החורר בגג, הנשים הנכנסות לחופה בנות ארבע עשרה, חמש עשרה, זיקנה קופצת עליהן מחמת עיבור ולידה, הסנדלרים יושבים על שרפרפים ומטפלים בנעלים מרופטות, החייטים מהפכים על צדן השלישי פרוות מרחישות כינים, המברשתנים סורקים את זיפי

החזיר במסרקות של עץ ומזמרים בקולות צרודים זמירות של חזנים ובדחנים. החנוונים בטלים כל ימות השבוע, פרט ליום השוק, והריהם יושבים בבית-המדרש, מתחככים, עוסקים בדברי-חורה ומספרים מעשי-פלאים בשפיפונים, בשדים ורוחות. להודיעך, שאיני טרוד טרדה יתירה בעיירה נידחת כזו. לעבירה ראויה לשמה אין סבר ואין סיכוי. בריות אלו אין בהם לא כוח ולא רצון. עתים יוצאת תופרנית אחת לתרבות רעה וממירה דתה; עתים מתעברת בתו הבתילה של שואב-מים. אלא מעשים אלו אינם מבדחים דעת. לפיכך לא הייתי מצוי בקרשב. אלא היו בקרשב כמה עשירים ובית-עשירים עלול למאורע. כנגד כולם נתתי עין בביתו של העשיר שבעשירי קרשב, ר' גימפל שור. יארכו הדברים לספר כיצד בא ר' גימפל לקרשב. תחילתו דר בזולקבה, הסמוכה ללבוב. הביאוהו לקרשב, ראשית — מסחרים: הוא עשה סחורה בעצים ובדמים מועטים שבמועטים לקח יער מהפריץ של קרשב. שנית, אשתו גנדל (יחסנית מופלגת, מבני-בניו של מהרש"א, או רמ"א) היתה גונחת מלבה ורופא אחד מרופאי לבוב השיא לה עצה, שתדור במקום יערות. דיינו, שבא לקרשב עם כל ממנו והביא עמו בן בימי בחורותיו ובת אחת בת עשר, ליסה. הוא בנה לו בית בסופו של רחוב בית-הכנסת, מופלג משאר הבתים, והביא כמה עגלות-כילה טעונות כלי-בית, מלבושים, ספרים ועוד הפצים הרבה. אף הוא הביא משרתת זקנה ומשרת בן-תשחורת, שהיה אף סייסו של ר' גימפל. ליביל שמו נקרא. רוחה באה לעיר עם בעלה-בית החדש. בניהם של הדיוטות עשו עם ר' גימפל ביער. הקררים הוליכו מרישים. ר' גימפל תיקן את בית המרחץ ועשה גג חדש להקדש. ר' גימפל היה גברתו, גבה-קומה, רחב-גרם, זקנו שחור שחורית של זפת ומחודד בשני חודים וקולו קול בעל מוסף. למדן מופלג לא היה — בקושי שנה פרק משניות — אלא ידו פתוחה לצדקה. פתי-שחרית היה מגלגל בככר, הביתה של שש ביצים ומקנח בלוג של חלב. כערב-שבת, בבית המרחץ, הוא עולה על האיצטבה העליונה והשמש מצליפו בחבילה של זרדים עד הדלקת הנר. ביער היו לו שני כלבים רעים ורובח אחד. עשוי היה לעבוד שמונה עשרה שעות ביממה ובשעת הצורך הלך מילי-מילין ברגל. אשתו, גנדל, לשעבר יפת-תואר היתה, אלא מחמת עיסוקה המופלג עם רופאים ורפואות ובהילותה על גופה נעשתה כלי שבור קודם זמנה. היא היתה גבוהת-קומה, דקה, כמעט בלא שדיים, פניה לבנות וחטמה עקמומי. שפתותיה הדקות קפוצות תמיד, עיניה האפורות סיקורן זועם במקצת. בשעת זוסתה חשה בכל גופה (או השיאה עצמה, שהיא חשה בכל גופה) והיתה מוטלת במיטה, בחינת חולה מסוכנת. עתים חשה בראשה, עתים חקף עליה שיהוק; פעמים עלה כיב בשן משיניה, פעמים חשה בלבה. לאמיתו של דבר לא היתה אשה ראויה לר' גימפל, אלא ר' גימפל לא היה מן הקובלנים. וודאי סבור היה, שכל הנשים דרכן בכך. בן חמש עשרה נכנס לחופה...

על בנו לא אאריך בדיבור. הוא היה דומה לאביו: לא מן הלמדנים, אכלן, שתיין מובהק, סוחר נלהב. הוא נתארס עד שלא בא ר' גימפל לקרשב. הוא נשא אשה מברוד ומיד התחיל עושה סחורה. לקרשב בא נדירות. ממון לא חסרו, לא ר' גימפל, לא בנו. הם נולדו עשירים. ממון רדף אחריהם, דומה היה, שר' גימפל וביתו יחיו בנחת עד סוף ימיהם, ככמה הדיוטות. שמחת שלימותם לא פגעה בהם מידת-הדין ויצאו מן העולם בלא פגע.

פרק שני

ליסה

אלא ר' גימפל בת היתה לו, בתולה. ומן המפורסמות, נשים מביאות לידי צרות ופורענויות הרבה. הריבה, ליסה, היתה יפת-תואר ומפורנקת. בת שתיים עשרה כבר היתה כאביה לשיעור-קומה, שערותיה צהובות, כתומות כמעט ועורה לבן וחלק, בחינת אטלס. עיניה עתים כחולות, עתים ירוקות, גינוניה גינוני פריצים וגינוני בתי-ישראל כשרה. בת שש העמיד לה אביה מלמדת, שלימדתה קריאה ותפילה. אחר-כך הושיבה ר' גימפל בין ברכיו של מלמד. קודם זמנה התחילה ניכרת בה תשוקה לספרים. בעצמה למדה תנ"ך בעברית-טייט"ש, עיינה בחומש-טייט"ש של אמה, ב"נחלת צבי", ב"שבט מוסר", ב"לב טוב", ב"קב הישר" ובשאר ספרים, שהיו בבית. אחר-כך למדה — כמעט מאליה — קצת לשון

הקודש. אביה אמר לה כמה פעמים, שאין דרכה של בת־ישראל ללמוד תורה. אמה, גננדל, והזירה, שתשב עד שילבין ראשה, שכן אין איש רוצה באשה למדנית. ואילו הריבה לא נתנה דעתה על האזהרות. היא למדה „חובת הלבבות“ וקראה סיפורי־מעשים ב„ויסיון“, עינה ב„עין יעקב“, ב„מדרש פליאה“, ב„בן המלך והנזיר“ וידעה כמה סיפורי־מעשיות מהגמרא וכל מיני מימרות של תנאים ואמוראים. כל אימת שבא רוכל־ספרים לקרשב, הכניסו לביתה ולקחה ממנו את הקונטרסים שבתרמילו. שבת לאחר אכילת חמין בנות־עשירים נכנסות אצלה ומספרות עמה ומשחקות עמה בחוליות, בונג ופרט, חדות חידות ומשתטות, בדרך הבתולות. ליסה מקבלת אותן בסבר פנים יפות, מכבדתן בפירות של שבת, במיני־תרגימה, באגוני־פרך, בדובשניות, אלא אין לה במה לספר עמהן. שכן הריבות שטופות בשמלות, בנעלים ובדכרים בטלים ואילו ליסה דעתה על ענינים אחרים. אף־על־פי־כן אהבו אותה הבריות, שכן לא הגישה לבה וקיבלה כל אדם בסבר פנים יפות. יום טוב היתה נכנסת לפרקים לעזרת נשים, אף־על־פי שאין דרכן של ריבות לבוא בתוכה להתפלל. ר' גימפל, שאהב את בתו אהבה גדולה ויתירה, לא פעם אחת אמר:

— חבל, שלא נולדה זכר, היתה נעשית כלי נאה!...

— מפסיד אתה את הריבה! — השיבה גננדל — סופה אין היא מוצאת ידיה ורגליה

במעשה פשטידה!...

הואיל ובקרשב לא היה מורה הראוי לשמו (המורה האחד, יוקל, לא ידע אלא כתיבת שורה באידיש), הישווה ר' גימפל דעתו לדעת בתו, שתשאל ספרים מקלמן הרופא. קלמן הרופא מפורסם היה בקרשב ובסביבה. בסכינ־שולחן פשוטה היה מנתח ניתוחים. הוא ידע ללכך קילקים, ללבד עלוקות, להקיז דם, היה לו קמטר מלא ספרים ומצמחים עשה כל מיני ולולות. הוא היה גוף, בעל בשר, כרסתן, חג ונע בהלכותו. לבוש היה בגדי פריצים: כובע של פלוסין, מעיל של קטיפה, מכנסיים קצרים ונעלים באכזמים. מנהג היה בקרשב, כלה שמוליכים אותה לבית־הטבילה, שוהים עמה לפני הגזזורה של קלמן הרופא וכלי־זמר מנגנים נעימה שמחה לכבודו.

— בני־אדם אלו אסור להתגרות בהם! — אמרו עליו בעיירה — ולואי ולא

יצטרך אדם להם!...

קלמן הרופא היה יוצא ונכנס אצל ר' גימפל, ריפא את גננדל ולפיכך השאיל ספריו לליסה. ליסה קראה כל מה שמצאה בקמטרו. היו שם ספרי־רפואה, תולדות מדינות רחוקות ושבטי פראים, מעשים בפריצים היוצאים לצייד, עוסקים באהבהבים, עושים סעודות והוללים וחונגים ומעשי פלאים במכשפים, אבירים, מלכים, בני־מלכים, היות, הריבה קראה הכול. עכשיו הגיע הזמן לספר בליב־משרת, או ליב־ליס. מהיכן נתגלגל ליב־ל זה אצל ר' גימפל, לא ידעו בני קרשב כל צרכם. הללו אמרו שאסופי הוא וגידולו בשוק. הללו אמרו, שאמו המירה דתה. הוא היה מופלג שבעמית־ארצות בקרשב ובסביבה. ממש לא ידע אל־ף בי"ת ולא התפלל, אף־על־פי שהיו לו תפילין, בערב־שבת לאחר הדלקת הנר, כשהלכו הגברים לבית־המדרש, סבב בשוק, בחינת בן־ערלים. הוא היה מסייע ידי המשרתות לשאוב מים מן הבאר, מטפל בסוסים באורוות. הוא גילח זקנו, לא לבש ציצית, לא ברך ברכה ופרק ממנו עול תורה ומצוות. כשבא לקרשב ניסו כמה בעלי־בתים לגלגל עמו. מלמד אחד ביקש ללמדו בחינם. נשים כשרות הוכיחוהו והזירוהו. שסופו יורש גיהנום ומוטל על מיטה של עוקצין. ואילו הבחור לא שמע להן, הוא חידד שפתותיו וציפצף, וכשלא הניחו לו הנשים השיב בחוצפה:

— אתן אין סופכן יורשות גיהנום שלי! קוואקים של הקדוש־ברוך־הוא!...

ופשט את המגלבוך שבידו והרים שמלחה של אותה אשה. נעשה רעש, צעקה, צחוק,

זו שוב תרחיק מלוא עינה מליב־לי סייס.

אף־על־פי שלא עשה מעשה עמו, זיוותן היה, גבה־קומה, בעל רגליים ארוכות, מתנים

צרות, שערות שחורות סמיכות, חציין מסולסלות, חציין מקולקות ותמיד נעוצים בהן קני תבן

ושחת. גבינו נתלכדו על גבי חטמו. עיניו שחורות ומטילות פחד, שפתותיו גסות. לבוש היה

בגדי גויים: מגפים עם מוקים גבוהים אברקים, מקטורן קצר וכובע פולני עם מצחיה של

עור, מופשל על גבי מפרקתו. הוא ידע לנגן על כינור ומקנה חטב הליל. הוא בנה שובך על גבי ביתו של ר' גימפל ועתים עלה על הגג והפריח יונים בשוט ארוך. אף-על-פי שהיה לו קיטון ודרגש לעצמו, ישן בעלייה בשחת. עשוי היה לישון ארבע-עשרה שעות רצופות. מעשה ונפלה דליקה בקרשב וצררו בני-העיר מטלטליהם. בביתו של ר' גימפל ביקשו את ליביל, שיסייע להסיע את החבילות ואילו הוא נתעלם מן העין. כשנשתקעה האש ונשתכך הרעש מצאווהו מוטל בקרן-זווית בחצר תחת תפוח אחד. הוא ישן שינה מתוקה, כאילו לא אירע כלום.

שליביל סיים שטוף בזימה, הריהו דבר, שתינוקות של בית-רבים יודעים אותו. אלא מידה טובה היתה בו: לבנות-ישראל לא נטפל. לא היה לו עסק אלא עם שקצות ואיכרות בנות-תשחורת. שליטתן בהן היתה כמעט שלא כדרך הטבע. בחירי הבחורים שבעיר, היושבים במסבאה על כוס שיכר, אמרו עליו, על ליביל הסייס, כשהוא נותן עיניו בבתי-הערלים, הריהי כרוכה אחריו. נשים היו הולכות ובאות אצלו בעלייה והוא נזקק להן. גויים הוזיירוהו כמה פעמים. שיתיו ראשו, אלא הוא לא הש להם ולאזהרותיהם והוסיף שיטוף בזימה. בכל כפר, שבא לשם עם ר' גימפל, היו לו אהובותיו והוליד ממזרים. אמרו עליו, דיו שיצפנף לאיכרה והיא באה אצלו כמכושפת. ליביל גופו דיבר נדירות על שליטתו בנשים. הוא לא שתה יי"ש, מנע עצמו מן החיגרה ולא התחבר לשוליות שבעיר — סנדלרים, חייטים, חבתנים וסרקנים של זיפירחזיר. אף הם לא ראוהו כאחד משלהם. אפילו דאגת פרנסה לא היתה לו. אמרו עליו, שר' גימפל אינו מספק לו אלא מזונות וכסות. קרר אחד ביקש לשכרו לסייס ולהעלות לו שכר, אלא הוא לא שמע לו. עבד נאמן היה לבית ר' גימפל. לא נתן דעתו אלא על הסוסים, מגפיו המצוחצחים, על היונים ועל בנות-הערלים. בני העיר הפקירוהו.

— נשמה אבודה! — אמרו עליו — גוי שביהודי!...

לשיעורים נתרגלו לו והסיחו דעת ממנו.

פרק שלישי

תנאים

כשהגיעה ליסה לפרקה, בת חמש עשרה, התחילו משדכים עליה. והואיל וגננדל חולנית היתה, אף קטטה מצויה בין ר' גימפל ואשתו, גילגל ר' גימפל בעצמו בענין זה עם בתו. כשהיה מדבר עם ליסה על עסקי בעל, הריהי מתמלאת בושה ומשיבה:

— יעשה אבא כדעתו של אבא!...

— משדכים אותך שני שידוכים — אמר לה פעם אחת ר' גימפל — אחד מלובלין ואחד מווארשה. המשודך מלובלין הוא בן עשירים, אבל לא למדן. המשודך מווארשה הוא עילוי ומשכיל, אלא מן הקבצנים בשבעה חצנים... נו, אמרי, במי את בוחרת?...

— מה ממון ומה ערכו? — משיבה ליסה וכופפת ראשה — ממון עלולה בו אבדה והשכלה קיימת...

— משמע רצונך בהווארשאי? — שואל אותה ר' גימפל ומחליק זקנו הארוך, השחור.

— אבא בעצמו יודע. — היא ממלמלת.

— אלא גופה של עובדה, שהלובליני נאה הוא... גבה-קומה ולבן... הוורשאי גוף הוא... נמוך ממך כדי ראש...

ליסה תופסת בשתי צמותיה. פניה מסמיקות ומיד מלבינות. היא נוגסת שפתותיה הדקות.

— מה תשובה את מחזירה, בתי? — שואל ר' גימפל — אל תתביישי!...

— היכן הוא?... כלומר, מה מלאכתו?... רצוני לומר: היכן הוא לומד?... — מגמגמת ליסה וארכובותיה התחילו נוקשות זו לזו מהמת בושה.

— כוונתך להווארשאי?... יתום הוא, לא עלינו... עכשיו הוא לומד בישיבת צומיר... אומרים עליו, בקי בש"ס הוא... אף הוא מקובל וחוקר... הוא כתב פירוש על הרמב"ם, או על הרמב"ן... אני גופי שוב איני זוכר...

— הן — ממלמלת ליסה.

— כלומר, רוצה את בו?...

— הן, כלומר... אם אבא מסכים...

היא מאפילה על פניה בשתי ידיה ויוצאת בריצת-רגלים.

ר' גימפל הביט אחריה. הוא שבע נחת ממנה. יפת-תואר, צנועה ומשכילה. אף היא כרוכה אחריו יותר מאחרי אמה. אף-על-פי שכבר בגרה, הריהי מנשקתו וסורקת לו זקנו באצבעותיה. ערב-שבת, עד שהוא הולך לבית-המרחץ, היא נותנת לו כותונת נקיה. לפני הדלקת הנר, בחזירתו מבית-המרחץ, היא מקדמתו בתרגימה תיכף לאפייה ובפינכת לפתן של שזיפים. מעולם לא שמע אותה צוחקת בקול, כריבות אחרות ואין היא מוחפת רגליה בפניו. שבת, לאחר אכילת חמין, כשהוא ישן שינת עראי, היא מהלכת על חודי אצבעות רגליה. כשהוא חש בגופו היא ממשמשת תכופות בפדחתו, אם לא חלצתו חמה ונותנת לו כל מיני רפואות ומטעמים משיבי-נפש. ר' גימפל לא פעם אחת נתקבא במי שעתידה היא להיות אשתו. יום אחד יצא קול בקרשב, שחתן בא אצל ליסה. הוא בא יחידי בעגלת-איכר ומתאכסן בבית הרב, ר' עזר'ל. הבריות תהו ותמהו כשראו את בחור-הישיבה. גוץ, כחוש, פיאותיו שהורות ופרועות, פניו הקטנות חיוורות וסנטרו מחודד, בחתימת כמה שערות. לבוש זופיזה ארוכה עד עקבותיו ובד-הסקאים מציץ מתוכה. גבו כפוף, הילוכו מהיר, בהול ומבוהל. כולו בחינת אברך המחזר על הערים להוציא היתר של מאה רבנים. או בחינת פרוש. בנות קרשב רצו ובאו אצל החלונות והביטו בסקרנות אחרי הור. בבית-המדרש נזדרזו בעל-יבתיים ובהורים ונתנו לו שלום. מיד פתח ודיבר בהתחכמות ובחידודי למדנים, כדרך בני כרכים.

— כרך בין כרכים. קרשב! — זרק מפיו — ישיבת כרכים קשה!...

— אינה מגיעה לווארשה! — נזרק מפי בחור אחד.

— למאי נפקא מינה?... סדנא דארעא חד הוא!...

הוא שפע בבלי וירושלמי. הוא סיפר להבחורים ולהאברכים, הסמוכים על שולחן חותנם, כל מיני שמועות מן העולם. גלג להם, שבעיניו ראה את הפריץ ראדזיוויל וידע אחד מכת שבתו צבי. אמר, שבוארשא יש מומר אחד הלומד שיעור של יום בגפ"ת. נודמן עם אדם מישראל מבני-בניהם של יהודי שושן הבירה. ידע לחוד כל מיני חידות ולספר בדיחותיו של רבי רבי השל. הוברר הדבר, שידוע הוא לשחק באישקוקי. לצעיר „שיויתי“, עם אריות משני צדי לוחות-הברית ועם שנים עשר המולות. ידע לכתוב בלשון הקודש שיר הנקרא מימין לשמאל ומשמאל לימין, מלמעלה למטה וממטה למעלה, לחשב חשבונות של חשבוורת הצריכים לגופן של המסכתות כלאים. עירובין וסוכה. אף הוא נראה יודע חקירה ואפילו קבלה. הוא עיין ב„זוהר“ וב„עץ החיים“, ב„מורה נבוכים“ וב„תורת העולה“ של הרמ"א. לא היו ימים מועטים ור' גימפל הלבישו זופיזה חדשה, סנדלים עם גרבים לבנים ונתן לו שעון של זהב. ולא עוד אלא שהבחור סרק חתימת-הזקן וסילסל בפיאותיו. ליסה לא ראתה אותו עד התנאים, אלא שמעה על למדנותו והקדימה והחזיקה טובה לעצמה, שבהרה בו ולא בהבחור מלובלין.

התנאים היו בעסק גדול, בחינת חתונה. רובה של העיירה זומן לשמחה של מצוה. כמנהג ישראל, ישבו אנשים לחוד ונשים לחוד. החתן — שלמה'לי שמו בקרא — אמר חילוק הריף וחתם שמו בכתב מסולסל, יוצא זנב ארוך ופתלתול. למדני העיר ניסו לטייל עמו בדברי תורה, אלא לא כל מוח סבל בקיאותו וחריפותו. בתוך התנאים, קודם סעודה, שינה ר' גימפל מן המנהג, שאין חתן וכלה רואים זה את זה עד התחונה והכניס את החתן לחדרה של הכלה. שיראו זה את זה, שכן דין הוא: אסור לאדם, שיקדש את האשה עד שיראנה. שלמה'לי, הקאפוטה שעליו מותרת ומציצה תזיית-השיראים הלבנה והשרשרונת של זהב המתלבטת על גבה. הצאיר-הנעלים שברגליו מצוחצחים כרכית. בחוד ראשו כיפה של קטיפה. המצה הגבוה טופח. הלסתות מסמיקות. העינים הכהות מסתכלות ספק בושה, ספק סקרנות. מחמת עיון הריהו כורך רצופות על אצבעו פיף אחד של החגורה. ליסה הסמיקה במופלג משראתה אותו. שמועה שמעה, שמכוער הוא ואילו בעיניה הריהו מלא חן. הריבות, שהיו באותו מעמד, אמרו אחר-כך, שהחתן נעשה נאה. ר' גימפל החליק חוד זקנו הארוך, השתור. — זוהי הכלה! — אמר — אל תתבייש!... הסתכל בה!...

ליסה לבושה שמלת־שיראים שהורה. בצווארה חרוזי מרגליות, שקיבלה דמי חתימה. לאור הגר נראות שערותיה אדומות כמעט. מצחה גבוה, גבוה מכשעור מצח של ריבה וחטמה עצמון בתוכו. באצבע אחת של ידה השמאלית טבעת וחרותה בה אות מ"ם, אות ראשונה של מזל־טוב, בידה ממחנה רקומה, אלא משנכנס שלמה'לי השירה אותה, הברה אחת משתי חברותיה הרימה אותה.

— ערב טוב. — אומר שלמה'לי.

— שנה טובה. — משיבות כאחת הכלה ושתי חברותיה.

— חס! — נענה ואומר שלמה'לי.

— הן, חס! — משיבות שלוש הריבות בקול אחד.

— ושמא מום שבי הוא? — אומר שלמה'לי בנעימה. — בגמרא אמרו: חמרא בתקופת

תמוז קרירא ליה... פירוש הדברים...

— יודעת אני! — קופצת ואומרת ליסה — חמור אפילו בתקופת תמוז קר לו...

— אני, ווי, תלמיד חכם! — אומר שלמה'לי בתמיהה וראשי אזניו דולקים.

השיתה פסקה מיד. אנשים ונשים דחקו לחדר. רבה של קרשב, ר' עזר'ל, רוחו לא

היתה גוהה ממצעה תתן וכלה המתפוגגים זה עם זה וציווה להפריד כיניהם. מיד החזירו והכניסו את החתן למחיצתם של האנשים והסעודה ארכה עד עיצומו של יום.

פרק רביעי

אהבה

משראתה ליסה את שלמה'לי התחילה אוהבת אותו אהבה גדולה ויתירה. עתים דומה היה עליה. שכבר ראתה דמותו בחלום, כאילו הקדים והראה לה בעל החלומות את בן־זוגה. עתים דומה היה עליה כאילו היתה כבר, בגילגול אחר, אשתו. לאמיתו של דבר, אני יצר הרע, צריך הייתי אהבה זו לתחבולותי. בלילה, כשישנה ליסה, הריני מביאו אצלה והוא מנשקה ומכנה לה שמות של חיבוב. ביום כל מחשבותיה עליו, היא מדברת לו והוא משיב לה. היא מגלה לו סתרי לבה והוא מנחמה ואומר לה דברי־השבח, שהיא מבקשת לשמוע. כשהיא לובשת שמלה, או כותונת, דומה עליה, שחתנה, שלמה'לי, מסתכל בה והיא מתביישת בפניו ונהנית מלבנונית עורה ומחלקתו, בחינת אטלס. עתים היא שואלת לו את השאלות, שאינן מניחות לה מילדותה. היא אומרת לו, למשל: שלמה'לי, גובה שמים מה שיעורו? עומק האדמה מה שיעורו? מפני מה חמימה בימות־הקיץ וצינה בימות־החורף? מפני מה מתים מתפללים בלילה בבית־הכנסת? כיצד אפשר לראות שד? ראית מימך אפיקורס? מפני מה אדם רואה בבואתו בראי? ודומה עליה, שהוא משיב לה כהלכה על כל שאלה ושאלה. עתים היא אומרת לו בדמיונה: שלמה'לי, באמת אתה אוהב אותי? והוא מגלה לה, כביכול, סוד, ששום בתולה אינה נאה כמותה. בדמיונה היא רואה את עצמה טובעת בנהר סאן ושלמה'לי מצילה והיא נשבת בידי בני־אדם רעים והוא פודה אותה, ועוד דמיונות כגון אלו הממלאים מוחם של המשתטים באהבה.

ר' גימפל קבע זמן החתונה לשבת שלאחר שבועות, וליסה אנוסה לשמור תשעה חדשים. בקוצר רוחה היא מבינה כמה קשה היה ליעקב אבינו לשמור לרהל שבע שנים, שלמה'לי דר בבית הרב ואין הוא עתיד להיות מזומן אלא לחנוכה. ליסה עומדת לפרקים אצל החלון בעלייה ומציצה שמא תראה אותו, אלא הדרך מבית הרב לבית־המדרש אינה עוברת על ביתו של ר' גימפל. חברותיה היוצאות ונכנסות אצלה פוגעות בו. זו אומרת, שגדל במקצת. זו מספרת, שהוא מלמד שיעור של יום לבחורים בבית־המדרש. זו קופצת ואומרת, שהרכנית מקמצת במזונותיו והוא נראה כחוש. מחמת בושה אין ליסה מקיפה את חברותיה בשאלות, אלא פניה לזהות כל אימת שהיא שומעת שמו. כדי לדחוק את החורף מתחילה ליסה רוקמת לחתנה תיק של תפילין ומפה של חלה. תיק התפילין הוא של קטיפה שחורה והיא רוקמת עליו מגן דוד של זהב, שמו של החתן ותשנה והחודש, הכול באותיות של זהב. שקידה יתירה שקודה היא במפה. היא רוקמת עליה שתי חלות וגביע. "שבת קודש" רקום בחוטי כסף. בשתי

הקרנות צורות של צבי, אריה, נמר ונשר. השיפולים חפויים במרגליות של זכוכית צבעונים ומשתרבים מהם גדילים ופיפים. בנות קרשב, שהגיעו לפרקן, תמהות על מעשה ידיה של ליסה ובאות אצלה ליטול ממנה דוגמה.

משנתארסה ליסה נעשו פניה נאות במופלג. עורה חיוור ומעודן. עיניה מסתכלות אישם במרחק. היא מתהלכת בחדרים בפסיעה דמומה, בחינת סהרורית. עתים היא מחייכת בלא שום טעם ונימוק. שעות רצופות היא עומדת לפני הראי וסורקת שערותיה וממלמלת לבבואתה, כמכושפת. משוכנס עני הפושט יד הריהו מקדמתו בגדבה ומפייסתו בדברים. לאחר כל סעודה וסעודה היא הולכת בעצמה להקדש ומביאה לעניים ולחולים רוטב ובשר. הם מודים לה ומברכים אותה:

— אם ירצה השם לסעודת חתן!...

וליסה עונה בלחש:

— אמן...

מתוך בטלה הריהי מפשפשת לפרקים בקמטרו של אבא ומעינת בקונטרסים. היה שם קונטרס אחד בעברייטייט"ש. שם הקונטרס „חופת חתנים". כתובים בו דיני טהרת הכלה לפני התחונה, ספירת נקים וטבילה, מנהגי חתונה ושבע ברכות והלכות צניעות בדברים שבינו לבניה ועוד כמה דברים הנוגעים לשאלות נשים. אף-על-פי שליסה כבר ידעה דברים שבין זכר לנקבה ועתים ראתה זיווגם של עופות ושאר ברואים, הביאה הדינים והמעשיות לידי סקרנות מופלגת. היא היתה מהרהרת רצופות בענינים אלה ובלילה התהפכה על משכבה ולא יכלה להתנמנם. אף היא נעשתה ביישנית מופלגת, יותר מכדרכה. עתים בבת-ראש תקפה עליה חמימה, פניה התחילו לזהות ובני-הבית רקקו בפניה. אמרו עין רעה שלטה בה. היא הסמיקה כל אימת שנזכר שם חתנה ואפילו שמו של אחר, שהוא שלמה, או שלמה'לי. את הקונטרס הצניעה בזהירות. תקפו עליה כל מיני פהדים והשדים. לא היו ימים מיעטים והגיעו הדברים עד כדי כך, שכניסתה לחופה היתה תשוקתה והרדתה כאחת. בינתיים התחילה גנדל, אמה, עושה פרנסת כלה. שכן אף-על-פי שבצינעה לא היה שלום בין האם והבת, ביקשה גנדל, שהחתונה של בתה יחדתה תהא כדרך העשירים, משתה ושמה, שיזכרום הבריות.

פרק חמישי

חתונה

החתונה היתה בעסק גדול. בגדי הכלה תפרו חיטי לזבלין. כלי-הלבן של שיראים היו, שבועות רצופים ישבו תופרניות בביתו של ר' גימפל ורקמו סלסילה על כתנותיה, לסוטותיה ותחתוניה של הכלה. שמלת-החופה היתה של אטלס לבן ושובלה ארבע אמות. ההינומה היתה של בוצית דקה מן הדקה. הקפילות אפו חלה, קלועה משני צדיה ושיעורה שיעור קומה של אדם. חלה כזו עין לא ראתה בקרשב. לסעודת-חתן שחט ר' גימפל עגלים, כבשים, תרנגולות, אווזים, ברווזים ותרנגולי הודו. הדייגים צדו לשמה דגים בנהר סאן. המוזג שבעיר סיפק מי-דבש ויין הונגריה. ביום-החופה עשה ר' גימפל סעודה לעניי קרשב. אורחים-פורחים מן הסביבה אף הם שמועה שמעו וכאו. ברחובה של עיר העמידו שולחנות וספסלים והעלו לפני העניים חלה, שיבוטה ממולאת, בשר בחומץ, זנגבילונים, לוגי שחר, כלי-זמר ניגנו לפני הקבצנים, הבדחן אמר דברי בדתנות ודלים שמחים עגו עוגה, ריקנה, הידסו בתוך השוק וזימרו עד שנתהרשה אוון. לעתותי-ערב התחילו מתכנסים הקרואים בביתו של ר' גימפל. נשים לבשו שמלות, אדרות, מטפות-פדחת ותלו על עצמן תכשיטים. ריבות התקינו להן לשם החתונה שמלות של שיראים ונעלים מחודדות, והואיל והחייטים והסנדלרים לא היה סיפק בידם לעשות רצונה של כל אחת ואחת, הגיעו הדברים לידי קטטות. לא ריבה אחת ישבה אותו ליל-החתונה בביתה, נצטנעה מאחורי התנור ובכתה על רוע מזלה.

ליסה ישבה בתענית ביום חתונתה ולתפילת מנחה אמרה „על חטא" וטפחה על לבה, כמו ביום הכיפורים, שכן מן המפורסמות, שיום החופה הוא יום כפרת עוון. אף-על-פי שליסה לא היתה מופלגת ביראתי-שמים ועתים פיקפקה אפילו בעיקר, כדרכם של המפליגים בעיון,

התפללה תפילה זו בכוונה. אף היא הקדימה והתחילה מתפללת על כן-זוגה, שבלילה ייעשה בעלה. כשנכנסה גננדל לקיטונה וראתה אותה עומדת בקרן-זווית וטופחת באגרופה על לבה יעיניה בכויות, נענתה ואמרה:

— צאינה וראינה!... צדקנית גמורה!... על ראש שונאי!...

וגזפה בה, שתפסיק מבכייתה, שכן ריסי-עיניה יתאדמו.

אלא לא מתמת יראת-שמים בלבד בכהה ליסה, בשבועות ובימים האחרונים נטפלתה לה והכנסתה בלבה כל מיני דאגות והירהורים, פעמים נתיראה שמא לא תימצא בתולה, פעמים דומה היה עליה, שלא תוכל לעמוד בצערה ותצעק. עתים תקפה עליה ביישנות מופלגת יעתים חששה שמא תזיע בלילה-החופה, או תחוש במעיה, או תטיל מים במיטה ומאורעות ליוצא בהם. היא השדה בשונא משונאיה, שיעשה לה מעשי-כשפים ופישפשה בבגדיה ובכלי-לבן אם אין בהם קשר או עשבים מוצנעים. היא ביקשה לעכב ריצת הירהוריה, אלא שוב לא יכלה לשלוט בהם. פעם אחת עלה על דעתה מחשבה זו: מי יודע? שמא חולמת אני בהקיץ? שמא אין אני כלה כל עיקר? ושמא החתן הוא שד בין שדים, שהשים עצמו בחור והחתונה תהא סמיות-עינים והקרואים יהיו מן החיצונים? אף היא חלמה חלומות נוראים, לפיכך ניטל תאבונה ונסתתמו מעיה ואף-על-פי שכל הבתולות בקרשב נתקנאו במזלה, היתה מלאה צער ויסורים.

הואיל והחתן יתום היה, עשה לו ר' גימפל פרנסתו. הוא התקין לו שתי פרוות, אחת לשבת ואחת לימות-חול; שתי זופיצות, אחת של שיראים ואחת של אטלס; קאפוטה של צמר; שני חלוקים; כמה מכנסיים; שטריימ"ל של גמיה עם שלושה עשר זנבות; טלית תוגרמה עם שלוש עטרות. אף הוא התקין לו עוד בגדים, הכול ביד רחבה. בין מתנותיו של החתן קופסת-בשמים של כסף, שחרות עליה כותל המערבי; קופסת-אתרוג מוזהבת; סכין בציעה עם קת של כסף; קופסת טאבאק עם פישפשים של שן; ש"ס כרוך כריכה של שיראים; סידור עם לוחות של כסף ועוד כמה חפצים יקרים. בסעודת-החתן אמר שלמה'לי חילוק לפני הבחורים, הוא פתח והיקשה עשר קושיות, שכל אחת ואחת חזקה לכאורה כחומה, אחר-כך תירץ כולן בתירוץ אחד, וסופו הוכיח, שהקושיות מופרכות מעיקרן וכל מגדל הלמדנות פורח באוויר. המסובים היו תוהים ובוהים.

לא אאריך את הדיבור על החתונה. ניגנו, ריקדו, נשתטו והידסו. כדרך חתונה, בפרט בבית עשיר המכניס בתו יחידתו לחופה, שוליות של סנדלרים ושל חייטים ניסו לרקד עם המשרתות, אלא בעלי-בתיים תקיפים גזפו בהם. כמה מן המסובים נשתכרו, הפשילו שיפולי בגדיהם, הידסו וקראו: שבת!... שבת!... מהם זימרו זמר:

עני ואביון מה מועילו?

עני ואביון מה תבשילו?

בולבוסים וחמיצה!

גילה, רינה, דיצה!

בולבוסים וחמיצה!...

ניגנו בכינורות, צילצלו כמצילתים, תופפו כתופים, חיצצרו בחצוצרות, ציפצפו בצפצפת-שק והיכו בחליל, זקנות הרימו שובליהן, הפשילו שביסי-הגזירה, ריקדו זו כנגד זו, מחאו כף וכשסמכו פנים כנגד פנים הפכו פניהן, כאילו קפצו עליהן כעס וחומה, וכל זה בידח את המסובים במופלג. אף-על-פי, שאם הכלה, גננדל, אמרה, שחלושה היא ואינה יכולה לתרים רגל, הכניסוה על כרחה לתוך העוגה ואנסה היתה לרקד "מספריים" ו"קוואק". כנהוג בחתונה, נתתי, אני יצר הרע, דעתי, שלא יחסרו קנאה, גאוה, גלוגנות ופריצות, כשריקדו הריבות ריקוד המים הפשילו שמלותיהן למעלה מקרסוליהן, כאילו עברו על מים ממש, והואיל ובחורים הציצו בחלונות באו לידי הירהורי עבירה, הבדחן, בשקידתו לבדח את המסובים, זימר זמירות אהבה, עיקם את הכתובים, גילה פנים שלא כהלכה בדברים שבקדושה, כדרך רבני פורים ובתולות ונשים בנות-תשחרות צחקו ומחאו כף, אשה אחת קראה בבת-ראש, שאיבדה מכננה ומחמת פחד נתחלשה, ריבה אחת התחילה צועקת, שבחור אחד, עכברוש, דקר אותה בנינור בעובי בשרה. בתוך ריקוד של מצווה גנבה גננדל עם

השושבינה השניה את הכלה להוליכה למיטה. הקיטון היה בעלייה ועל החלונות האפילו בדהוסת ווילונות ומפות, כדי שתהא אפולית אפילו ביום. בהליכתו הודיעו שתי הנשים את הכלה כיצד תתנהג ותזהירה. שלא תתפחד כשיבוא החתן אצלה, שכן פריה ורבייה היא מצווה ראשונה שבתורה. לא היו רגעים מרובים ור' גימפל עם השושבין השני הוליכו את החתן. בפעם הזאת לא אתן לכם סקרנותכם ולא אספר לכם מה שהיה בקיטון. דייכם, שלמחר יחריטה, כשנכנסה גנדל לברך את הכלה ברכת בוקר טוב, נצטנעה ליסה תחת הכסת ונתביישה להראות פניה. שלמה'לי כבר קם והיה בחדרו. לאחר כמה דברים וסירהובים הראתה האשה החדשה לאמה את הסדיו והוא מלוכלך בדם.

— מזל טוב, בתי! — קראה גנדל — אוי לה לאמא!...

והיא נפלה על צווארה, נשקתה, בכתה והטפחה פניה בדמעותיה.

פרק שעי

מנהג כסול

תיכף לחתונה יצא ר' גימפל ליערות בעסקיו. גנדל שוב היתה מוטלת במיטה ודעתה על מיחוישה ורפואותיה. האכרכים והבחורים בבית־המדרש ציפו לו לשלמה'לי, שלאחר חתונתו ייעשה ראש ישיבה, יעסוק בצרכי ציבור, בתיקון ספרים ובעוד כמה מעשים הראויים לעילוי, התנו של עשיר, ואילו שלמה'לי הריהו יושב־בית, לתפילת יחריטה הוא מאהר לבוא ומקדים לצאת תיכף ל"עלינו". אף הוא אינו שוהה בבית־המדרש במנהג ובמעריב. נשים ובתולות מרננות, ששלמה'לי עולה למיטה תיכף לפת־ערבית, התריסים הירוקים של הקיטון מוגפים עד עיצומו של יום. המשרתת של ר' גימפל מספרת, שבעל ואשתו מתלחשים רצופות, מסתודדים יאפילו לומדים בצוות בספרים, חדים תידות, מכנים זה לזה שמות מופלאים ועושים מעשי ילדות, עד שהיא מתביישת במראית עיניה. אף היא מספרת, ששלמה'לי וליסה אוכלים בקערה אחת, שותים מנטלה אחת ותכופות הריהם חבוקי־ידיים, כדרך הפריצים, פעם אחת ראתה, ששלמה'לי רחם את ליסה בחגורתו, מעין רתימת סוס, להבדיל, וחימר אחרית בשבט והיא השימה עצמה צונפת ומהדסת, כסוסה ממש. שוב פעם שיחקו במישחק, שהזוכה מושך באזנו של המפסיד והם משכו זה באזנו של זה עד שהאדימו אזניהם.

האהבה בין שלמה'לי וליסה באמת הוסיפה והלכה מיום ליום. כשהלך להתפלל, עמדה אצל החלון ושמרה לו, כאילו יצא לעיר רחיקה, וכשנכנסה למטבח להתקין לאמה רוטב של בשר או תבשיל של גריסים, בא שלמה'לי לקרוא לה, בבית־המדרש, בשבת, עמדה ליסה בעזרת־נשים אצל הסורג ובמקום תפילה בסידור, או בתחינה, לא גרעה עין משלמה'לי שעמד בתפילה בכותל המזרח, עטוף בטליתו בשלוש עטרותיה, שלמה'לי זקף עיניו רציפות כלפי עזרת נשים. כששמע ר' גימפל בשלוס־בית מופלג, שבין בתו לחתנו, נראה לו הדבר ולא חש לבעלי לשון הרע. כל אימת שבא מן הדרך הביא מתנות לתווג, ואילו גנדל התרעמה. לא נראה לה המנהג הפסול, דברי־החיבוב, החששות וכל אותם האהבהים והנשיקות, שלא ראתה כמותם בבית־אבא ואפילו לא כבתיהם של פחותים שבפחותים. היא נתביישה בפני בני־העיר והזהירה את בתה וחתנה, שלא תסבול מנהג זה.

— קוצים אתם מטילים לי בעיני! — אמרה — מביאים לידי קבס!...

או קראה:

— כגון זה אינו נראה אצל פריצים ושררות!...

— מפני מה אהב יעקב את רחל? — אמרה ליסה הלמדנית — מפני מה היו לו לשלמה

המלך אלף נשים?

— שתקו!... אל תדמי עצמך להם!... — צעקה גנדל — אינך כדאית והגונה לישא

שמו על פיר!...

אף־על־פי שגנדל לשעבר לא היתה מן הנשים הצדקניות, עיינה בקפדנות על בתה,

אם שומרת היא דיני טהרה והלכה עמה לבית־הטבילה לראות אם טובלת היא טבילה כהלכה.

בערב־שבת בין השמשות בא לפרקים לידי תיגרה בין האם והבת על שום שהישהתה ליסה

הדלקת הנר. ליסה סיפרה שערותיה אתר חתונתה וחבשה לראשה מטפחת-שיראים, אלא גננדל בדקה ומצאה, שהיא חוזרת ומגדלת שערותיה ובחשאי הריהי סורקת אותן לפני הראי ומסלסלת בהן תלתלונים. אף בין החמות והחתן בא לידי דברים חריפים. גננדל התרעמה עליה, שהיא ממעט בישיבה בבית-המדרש, מטייל תכופות בנגי-הפירות ובשדות. דעתה לא סבלה, שבכל שהרית ושחרית היא מצחצח געליו בדהן ומסלסל בפיאותיו וסורק וקנקנו. אף הוא היה לקקן ועצלן. בימות-החול ציווה לבשל לו קיבונת ובשר הבא בכיסנים ולתוך החלב נתנה לו ליסה דבש. אצל מיטתו ציווה להעמיד לו תרגימת-פרג, לפתן של שזיפים, צמוקים, מיר דובדבנים. עד שלא עלה הווג למיטה געלה ליסה את הדלת במנעול והבריחה בברית. עתים שמעה גננדל צחוק מן הקיטון. עתים דומה היה עליה, שבתה והתנה רודפים יחפים זה אחרי זה, שכן נשר סיד משמייקרה והנברשות נתענעו. גננדל שלחה את המשרתת, שתדפוס בדלת והצווה על הדממה.

תחילה היו לה לגננדל סבר וסיכוי, שליסה תתעבר מיד; ולכשתלד, יהיו לה חבלי לידה, תיעשה אם, תהא יונקת תינוק ושומרת עליו ועיסוקה בחיחולים, בלפיות ובתחלואיילדים, תשכח מעשייילדות. אלא יצאו חדשים ונכנסו חדשים וליסה לא נתעברה. פניה החוריר, עיניה הנהירו בווהר זר, בקרשב התחילו מרגנים, שבעל ואשתו לומדים קבלה בצוות.

— מנהג פסול! — דיברו הבריות בינם לבין עצמם — אין הדבר כפשוטו!...

וזקנות היושבות ומזורות, או טוות פשתן, על הגוזזטורות, היה להן במה לספר, ללחוש באזנים החרשות למחצה ולנענע בראשיהן.

פרק שביעי

טוהרת מן החרר

עכשיו הגיע זמן לגלות סודות מן החדר, כלומר, מן הקיטון.

יש בני-אדם, שלא דיים להם לעשות צרכיהם, אלא לבס חפץ לדבר כל מיני דברים בטלים ולחטט בענינים, שעיקרם בתאוה והמשתקע בהם הריהם מביאים אותו לידי מרה שחורה ולמ"ט שערי טומאה. וכבר אמרו חכמים: הכול יודעים כלה למה נכנסה לחופה, אלא כל המנבל פינ... מתוך חריפותו בתורה ולימודו בחקרנות, התחיל שלמה'לי המיוחד מתעמק בדברים שבינו לבינה, למשל, בתוך חיבוק ונישוק הוא שואל בבת-ראש:

— מה היה אילו בחרת בהלובליני במקומי? אף עמו היית שוכבת עכשיו?

ליסה תחילתה מתפחדת מדיבורים אלו ומשיבה:

— נו, הרי בחרתי בך, לא בר.

ואילו שלמה'לי מוסיף וחוקר ושואל סתם שאלות ומביאה לידי תשובה, שאילו נישאה לו

לפלוגי, וודאי היתה שרויה עמו. אלא לא דיו לו לשלמה'לי והוא מוסיף ושואל:

— ומה עשית אילו מתי, חלילה? היית נישאת לאחר, או לאו?

ליסה משיבה, ששוב אין רצונה לידע שום איש, ואילו שלמה'לי מתחכם ומוכיח לה,

שאין היא יכולה לסמוך על הבטחתה.

— עדיין רכה בשנים את ונאה — הוא אומר — והשדכנים היו משפיעים עליך שפע

רב של שידוכים ואביך אף הוא לא היה מניח לך לישוב אלמנה. ועוב הינומה וחופה וריקוד

של מצווה ושוב הולכה למיטה.

לחינם מתחננת לו ליסה, שלא ידבר דברים אלו, שכן הם מצערים אותה, אף אין בהם

מועיל, לפי שאין אדם יודע מה עלול להתארע. שלמה'לי חוזר ונטפל לה בשיחותיו המבטירות

והן מעוררות בו תאוה ולשיעורים הוא מביא אף ליסה לידי הנאה מן הדברים שבקלות-ראש.

וכך מתגלגלים הדברים, שבעל ואשתו מתלחשים עד עיצומו של לילה, שואלים ומשיבים

ומתעצמים בדברים, שאין שום בר-דעת מפנה לבו להם. שלמה'לי מבקש לידע מה עשתה

אילו הפליגה בספינה ופלטה עם הקברניט לאי אחד; אילו גלתה לבין הפראים באפריקי;

אילו שובה סריסי השולטן והושיבה בהרמון, או אילו היתה אסתר ונלקחה לאחשורוש ודמיונות

כיוצא בהם. כשהוכיחתו ליסה, שהוא נותן דעתו על הבלותה כזו, התחיל מלמדה קבלה

וסודות של ייחוד וזיווג. בביתו של ר' גימפל היה ספר „עץ החיים“ של האר”י „ברית מנוחה“, „רזיאל המלאך“ ושאר ספרי קבלה ושלמה'לי סיפר מתוכם לליסה, שיעקב, רחל, לאה, בילהה, זילפה מזדווגים בעולמות העליונים פנים כנגד פנים ואחור כנגד אחור וזיווגי אבא קדישא עם אמא קדישא וכתובים בהם דברים, שלפי פשוטם הריהם ניבול פה.

ושמא לא דיו, התחיל שלמה'לי מגלה לה לליסה כוחן של הקליפות: אין הללו סתם שדים, רוחות, מזיקים, לצים, אלא יש להן אחיזה בעולמות העליונים, כגון קליפת נוגה, שהיא תערובת של קדושה וטומאה. הוא יגע ומצא כל מיני רמזים, שהקליפה מקום יניקתה בעולם האצילות, באדם קדמון ואפילו באינסוף, ומדבריו יצא, שהשטן וכביכול הם שני כוחות שקולים ומלחמת-עולם ביניהם וזה אין בו ממש בלא זה. אף אין עבירות, שכן כל עבירה ועבירה, דוגמת כל מצוה ומצוה, עשויה להיות קטנה וגדולה וכשיש בה עלייה, הריהי עולה למעלה למעלה. הוא אמר לה, שגדולה עבירה בהתלהבות ממצוה בלא כוונה והן ולאוו, אור וחושך, ימין ושמאל, שמים ותהום, טהרה וטומאה, הן צירות של אלקות וכמה שירד אדם הריהו בצל שדי, שכן מחוץ לאורו אין כלום. כל זה אמר במליצות ובמשלים נאים, שעשו דבריו משיבי-נפש, ליסה לא שבעה להתפוגג עמו ולשמוע גילויי פיו. עתים דומה היה עליה, ששלמה'לי מסירה מדרך הישר; היא נתיראה יראה גדולה מפני דבריו והרגישה, ששוב אין היא ברשותה; שכן נשמחה היתה בחינת שבועה והירהורילבה הירהורילבו הם. אלא לא היה בה כוח ליתן דין וחשבון לעצמה ואמרה בלבת: אלך אחריז ומה שיהיה, יהיה. לא היו ימים מרובים והוא שלט בה שליטה גמורה, עד שעשתה כל מה שלבו הפץ, והוא שלט בה כרצונו. הוא אמר לה, למשל, שתתפשט לפניו ערומה, תלך על ארבע, בחינת חיה, תרקד לפניו, תזמר וזמירות, שחיבר לשמן, חציין בלשון הקודש וחציין בעברייטייטש והיא עשתה רצונו, כמכושפת.

ברור ומבורר, ששלמה'לי היה בסתר מתלמידיו של שבתי צבי, שכן אף-על-פי שבו בפרק שבתי צבי, משיח השקר, מת משכבר, עדיין היו בכל הארצות תלמידיו בסתר. הם היו מזדמנים בשוקים ובירידים, מכירים זה את זה בכל מיני סימנים וכך נסתרתו מכעסם וחמתם של שאר יהודים, שנידו אותם. כת שבתי צבי היו בה הרבה רבנים ושוהטים ומלמדי-תינוקות ובני-אדם חשובים. מהם השימו עצמם בעלי-שם, חזרו על הערים, נתנו קמיעות ובקמיעות כתבו לא שמות הקדושים, אלא שמות הטומאה, שמות של כלבים ורוחות, לילית ואשמדאי, אף שמו של שבתי צבי, כל זה עשו בערמומית, שבני הכת בלבד עמדו על כך, שמחה גדולה ויתירה שמחו לרמות יראי-שמים ולהזיק, מעשה באחד מכת שבתי צבי, שבא ליישוב אחד והודיע טבעו, שהוא בעל מופת. באו אצלו כמה בני-אדם ונתנו לו פתקות וכתבו עליהן צרכיהם ומשאלותיהם. עד שלא יצא הרמאי מן העיר הערים והטיל את הפתקות לשוק ומצאו אותן ריקים ופוחזים והרבה היו להרפה ולבזו, ושוב מעשה באחד מכת שבתי צבי, שהיה סופר סת”ם והניה בחוץ הבתים של התפילין לא פרשיות כתובות על קלף, אלא מיני סיאוב וגללי-עזים ופסוקו: ישקני... מהם סיגפו עצמם, טבלו במי-מקווה צוננים, נתגלגלו בשלגים בימות-החורף ובקוצים ובברקנים בימות-הקיץ וישבו בתענית משבת לשבת, אלא אף הם חוטאים ופושעים היו, שקדו לגלות פנים שלא כהלכה בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה ובדברי המקובלים וכל אחד ואחד עבד את הקליפות על פי דרכו, ושלמה'לי היה אחד מהם.

פרק שמיני

שלמה'לי וליביל סיים

יום אחד מתה גננדל, אמה של ליסה. היא נתחלשה ולא יכלו להשיב רוחה. לאחר שבעה יצא ר' גימפל לעסקיו ושלמה'לי וליסה נשתתרו לעצמם. ולפי שלקח ר' גימפל יער אישם בוולין והיו לו סוסים ופרות, אף איכרים לשמשו, לא לקח עמו את ליביל סיים. הבחור נשתתיר בקרשב, והואיל והימים ימות-קיץ, היו שלמה'לי וליסה יוצאים עמו תכופות בעגלה לטייל. עתים, כשהיתה ליסה עסוקה בהליכות הבית, יצא עמו שלמה'לי בלבד. שלמה'לי צריך היה לבריאות גופו לאוירם הרענן של יערות-האורן, אף הוא אהב להתרחץ בנהר סאן וליביל

הביאו למקום אחד, שהמים רדודים ושימש אותו, שכן לאחר מיתתו של ר' גימפל עתיד הוא לירש הכול.

וכך הכירו זה את זה. ליביל היה גבוה משלמה'לי כשיעור שני ראשים ושלמה'לי העריץ כושרותיו שלזה בעניני עולם הזה. הלה ידע לשחות על הכרס, פרקדן, להפסיע פסיעת-מים. בידי יכול לצוד דגים בזרם ובזריזות מופלגת עלה באילנות הגבוהים, שגדלו לא רחוק מן הנהר. שלמה'לי נתירא מפני פרה ואילו ליביל רדף אחרי עדר של בהמה גסה ולא נתירא אפילו מפני שור. היא גלג, שאין הוא מתירא ללון בבית-הקברות, או בבית-הטהרה וסיפר, שכמה פעמים נפל עליו דוב וזאב והוא גבר עליהם. אף הוא פגע בליסטים והבריחו. ליביל סיים ידע להכות בחליל כל מיני נעימות ותיקה קריאת תרנגול, קירקורו של עורב, ניקורו של נקר, געיתם של פרה ושיר, פעיתם של כבש ועז, נביחתו של כלב, ייללתו של חתול וצירצורו של צרצר-שדה. הוא בידה דעתו של שלמה'לי בלהטוטי-הדיוטות ושלמה'לי אהב להתפוגג עמו. ליביל סיים הבטיחו לו לשלמה'לי, שילמדו רכיבה על סוס. ליסה אף היא, שלעבר לא נתנה דעתה על ליביל סיים, התחילה מקרבתו ושלהה אותו בכל מיני שליחות וכיבדתו בדובשניה ובייש מתוק, שכן טובת-לב היתה.

פים אחת, כשהתרחצו שניהם, שלמה'לי וליביל, בנהר, הסתכל שלמה'לי כבשרו שלזה ותמה על יפיו הגברי. רגליו גבוהות, מתניו צרות, חזהו רחב וכל דמותו השעירה מלאה גבורה. משהתלבשו פתח לו שלמה'לי בשיתה והבחור סיפר בלא בושע עסקיו עם שקצות ונשיא-אכרים וגלג, שכמה נשים מן הכפרים הסמוכים נזקקו לו ויש לו כמה ממורים. אף יש לו אהובותיו בין הפריצות, גויות העיר ונשי-חיללים. שלמה'לי הכיר בו, שאינו משקר, ניכרים דברי אמת, כששאל אותו שלמה'לי, אם אין הוא מתירא מפני עונש, השיב בהחור, שאינו מאמין, שיש גיהנום ומת מרגיש בצער. הוא דיבר עוד דברים כגון אלו, מלאים הפקרות, אחר-כך חידד שפתותיו, ציפצף בקול ובענות, עלה באילן והשיר אצטרובלים וקניצפירים. הוא שאג כאריה, הריע בקול, שנתגלגל למרחק-מילין וחזר והידהד מבין הגזעים, כאילו מחנות של שדים ורוחות עזו אחריו.

בלילה סיפר שלמה'לי הכול לליסה, לא חיסר שום פרט. הם הסתודדו ארוכות על כך ודברים בטלים אלו העירו ועוררו תאוה בשניהם. אלא הואיל ושלמה'לי חלוש היה, לא השביע את אשתו, תאוותו מרובה היתה מכוחו. והם יצאו ידי יצרם בניבול פה, בבת-ראש אמר לה שלמה'לי:

— הווי מודה על האמת, ליסה הייתי, רצונך לזנות עם אותו בחור, ליביל סיים?...

— אוי לי, מה לשון מדבר! — משיבה ליסה — יצאת מדעתך, חלילה?

— למה לא? נאה הוא וגיבור-כוח... הנשים אוהבות אותו...

— פה, בושע וחרפה! — אומרת ליסה — מטמא אתה את פיך!

— אני אוהב את הטומאה! — קורא שלמה'לי ובעיניו דולקת אש — אמסור עצמי כולי

לסיטרא אחרא!...

— שלמה'לי, מתיראת אני ממך! — אומרת ליסה לאחר שהייה ארוכה של שתיקה —

אתה תועה ותועה...

— הכול מותר! — מדבר שלמה'לי וארכובותיו מרתיתות — אם אין הדור כולו זכאי,

יהא כולו חייב!...

ליסה כאילו נתכווצה ושתיקה ארוכות, שלמה'לי לא ידע אם ישנה היא, או שקועה

בהירהוריי-לבה.

— באמת אמרת? — היא שואלת בסקרנות ובקול כבוש.

— הן, באמת...

— ולא איכפת לך? — היא חוקרת.

— הא? לא? לאוו... הנאתך הנאתי... היית מספרת לי הכול...

— פושע ישראל אתה! — קוראת ליסה.

— נו, מילא, הרי אני... אלישע בן אבויה אף הוא פושע ישראל היה. הנכנס לפרדס

סופו נפגע...

— על כל דבר גמרא ערוכה בידך... אוי, שלמה'לי! זכור ושמור!... משחק אתה באש!...
— אוהבני אש! אוהבני דליקות... רצוני, שכל העולם כולו ידלוק ואשמדאי יטול את
השלטון בידו...

— שתוק! — קוראת ליסה — שכן אצעק.

— מה לך מתיראת, שטיא? — מפיס שלמה'לי דעתה — אין דיבור עושה עיבור... אני
מלמדך, מגלה לך סודות התורה ואת בשלך... כה טעם, סבורה את, ציונה המקום להושע
ליקח אשה זונה? מפני מה נטל דוד המלך את בת שבע מאוריה החיתי ואת אביגיל מנבל?
מפני מה ציונה בויקנותו להביא לו את אבישג השונמית? גדוליעולם שטופים בזימה היו...
הטומאה מצרפת... אוי, ליסה הייתי! רצוני, שתשמעי לי בכל דבר!... איני מתכוון אלא לטובתך...
אפילו כשאני אומר לך לילך לשאול תחתיה!...

והוא תופסה ומחבקה ומנשקה. ליסה מוטלת עייפה ושיכורה מדבריו. משכבה
מתנענע תחתיה, הכתלים נעים ודומה עליה, שכבר היא מקרטעת ברשת, שאני, יצר הרע,
פרסתי לרגליה...

פרק תשיעי

אדוניה בן הגית ואבישג השונמית

מאורעות מופלאים התחילו מתארכים. לשעבר לא ראתה ליסה את ליב'ל סייס אלא
לפרקים. ואפילו כשפגעה בו לא נתנה דעתה עליו. ואילו משדיבר לה שלמה'לי מה שדיבר,
התחיל הבהור בא כנגדה. היא נכנסה למטבח ומצאה אותו עומד ומתבדח עם המשרתת.
משנראו פני ליסה נשתתק. לא היו ימים מועטים והיא התחילה פוגעת בו בכל מקום. כאן
נתקלה בו ברפת וכאן ראתה אותו רוכב בדרך לנהר סאן. הוא ישב על הסוס זקוף קומה.
בחינת קזאק, בלא אוכף ואפילו לא אחז בידו את האפסר. פעם אחת, אותה שעה לא היתה
המשרתת בבית וליסה צריכה היתה נטלת מים, נטלה דלי ויצאה לבאר. מיד שף ויצא מאישם
ליב'ל הסייס וסייע לה לשאוב. יום אחד, בין השמשות, כשיצאה ליסה לטייל באפר (שלמה'לי
היה אותה שעה בבית המדרש) בא כנגדה תיישהקהל. ליסה ביקשה להעביר עליו ופנתה לימיו,
אלא התייש גדר דרכה. היא פנתה לשמאל והתייש קפץ כנגדה לשמאל. הוא זקף קרניו
המהודדות, כמוכן ומנומן לנגחה. בבתראש עמד התייש על רגליו האחוריות ותמך בה טלפיו
הקדמיות. עיניו היו אדומות מדם וכעס וחימה הציצו מתוכן, כאילו רוח נכנסה בכריה זו. ליסה
התחילה נאבקת עמו, ואילו המזיק היה חזק ממנה וכמעט שהפילה. היא צעקה והתחילה
מתחלשת. אלא בבתראש שרק האויר בצליפת מגלב. בו ברגע בא ליב'ל סייס וכשראה
את המאבק הצליף במגלב את התייש. הרצועה, שהיתה מלאה קשרים, כמעט ששברה גבו של
התייש ושיירה סימנים בעורו השעיר. התייש געה געיה כבושה והתחיל רץ ובורח. רגליו, שהיו
מגודלות אניצישיער, התלכטו והוא דומה לחיה טורפת מלתייש. ליסה עמדה תוהה ובוהה.
שעה קלה הסתכלה דמומה בליב'ל סייס, אחר־כך התנערה כמתוך דמיון רע וזרקה מפייה:

— תודה נאה.

— תייש טיפש שכמותו! — נענה ואמר ליב'ל סייס — אם יחזור ויבוא לידי אחתך

מעו!..

— מה רצה? — שאלה ליסה.

— מי יודע? — השיב לייב'ל סייס — עתים תייש נופל על אדם... תמיד נטפלים הם

לנשים... לעולם לא לאנשים...

— מפני מה?... משטה אתה בי!...

— לא, איני משטה... בעיירה אחת, שעשיתי בה עם בעלה'הבית, היה תייש אחד ודרכו

לשמור להן להנשים בחזירתן מן המיטווה ולהתנפל עליהן... שאלו שאלת־חכם להרב וציווה
לשחטו...

— באמת? מפני מה לשחטו?...

— שחוט שוב אין הוא יכול לנגוח את הנשים...

ליסה חזרה והודתה לו ואמרה, שנס נעשה לה בהודמנותו לכאן, הבחור עמד כנגדה במגפיו המצוחצחים ובאברקיו, מגלבו בידו והסתכל בה חדות ובבקיאות ורגילות של בחירי-בחורים. ליסה גופה לא ידעה אם תלך לדרכה, או תחזור, שכן כבר נתיראה מפני התייש ואמרה בלבה, שעלול הוא להתנקם בה. כאילו ירד הבחור לדעתה אמר לה, שילוונה ויגן בעדה, שעה קלה תלך אחריה כשומר. לאחר היסוס חזרה ליסה לביתה. פניה להטו ולפי שהרגישה בבחור, שהוא מביט אחריה, נקשו קרסוליה זה לזה והיא הלכה עקמומית. דומה היה עליה כאילו האדמה מתנענעת תחתיה. נקודות של אש רחפו לעיניה.

כשחזר שלמה'לי לביתו ביקשה ליסה לספר לו את המאורע, אלא מנעה עצמה ושתקה. בלילה, כשכבתה את הנר, סיפרה לו מעשה שהיה. שלמה'לי תהה ושאל אותה כל פרט ופרט. הוא היבקה ונישקה ודומה היה, שהמאורע מהנה אותו הנאה יתירה. בבת-ראש גורק מפיו:

— התייש, ימח שמו, חשק בך...

וכששאלה אותו ליסה:

— אפשר ותייש יחשוק באשה?

השיב לה, שזיוונת מופלגת היא, עד שתייש אף הוא עלול להתאוות לה... הוא הפליג בשבחיו של הבחור ובנאמנותו ואמר, שלא באקראי נודמן שם, אלא המשרת אוהב אותה אהבת נפש ומוכן ומזומן לבוא עליה באש ובמים. כששאלה אותו ליסה זו מניין לו, אמר, שרצונו לגלות לה סוד. הוא ציווה עליה, שתשים ידה תחת ירכו, כנוהג שבדורות הראשונים והישבע לו, שלא תגלה סודו. משעשתה כמצווה עליה מפיו, אמר:

— תדעי לך, שאת ובעל-העגלה אריה-ליב שניכם גילגולים אתם ושורש נשמתכם אחד הוא. את, ליסה, היית בגילגול ראשון אבישג השונמית והוא היה אדוניהו בן חגית. נפשו חשקה בך והוא שלח את בתי-שבע לשלמה המלך, שיתן אותך לו לאשה. אלא הואיל ועל-פי דין היית אלמנתו של דויד, חייב ראשו למלכות ולקחתה מקרנות המזבח והמיתוהו. ואילו הדין שולט בגוף ולא בנשמה. שכן נשמה המשתוקקת לנשמה הרי זה מן השמים ואין לה תיקון עד שתאוותה בידה. יש בספרים, שאין בן-דויד בא עד שיתמלאו כל התאוות. ולפיכך יהא דור, שמשיה בא, כולו חייב. ואם נשמה אחת אינה יכולה למלא תאוותה בגילגול אחד, הריהי מתגלגלת וחוזרת ומתגלגלת. אף אתם כן, שלושת אלפים שנה מהלכות נשמותיכם ערטילאות ואינן יכולות לבוא לעולם האצילות, לשרשן. סיטרא אחרא מעכבת. שכן אם יהא זיווג בין אדוניהו בן חגית ואבישג השונמית, תבוא גאולה לעולם. וכך נתגלגלו הדברים, כשהיה הוא בן מלך, היית את שפחה זכשהיית את בת מלכה. היה הוא עבד. אף אתם נידחתם למדינות רחוקות. כשהפליג בספינה לבוא אצלך, הטיל השטן רוח סערה על הים והספינה גטרפה בים. היו עוד כל מיני מניעות וצער גדול נצטערתם. עכשיו שניכם שרויים בבית אחד, אלא הואיל ועם-הארץ הוא את מזוללת בו. לאמיתו של דבר גופיכם הם לכושים של נשמות קדושות המתאבלות בחשכה ומבקשות ייחוד. ואשת איש את משום שיש הזדככות, שאינה באה אלא עלידי גילוי עריות. לפיכך נשא יעקב שתי אחיות ויהודה שכב עם תמר וראובן שכב עם בילה פילגש אביו והישע לקח לו אשת זנונים וכן עשו הרבה גדולים וזובים. תדעי לך, התייש לא היה תייש פשוט, אלא משחית, אחד מסיטרא אחרא, ואילו לא בא אריה-ליב, היה מניקך, חלילה...

כששאלה אותו ליסה מה הוא, אם הוא, שלמה'לי, אף הוא גילגול, השיב, שהוא שלמה המלך וירד לעולם לתקן מה שפגם בגילגול ראשון. שכן מחמת החטא, שהרג את אדוניהו, אין הוא יכול לעלות להיכל, שהוא ראוי לו. כשהזרה ושאלה ליסה מה יהא לאחר תיקון, אם ייפטרו כולם מן העולם, השיב שלמה'לי, שהיא והוא יאריכו ימים ועל הבחור שתק ורמו, שימיו בעולם השפל קצרים. וכל זה אמר בנוסח של מקובל, שכל רז לא אניס לו.

מששמעה ליסה דברים אלו סמר בשרת ובוטלת היתה בביטול איברים. ליסה הלמדנית והבקיאה בתנ"ך כמה פעמים נתמלאה רחמים על אדוניהו, הכן החוטא של דויד המלך, שחשקה נפשו בפילגש אביו וביקש להימשח למלך וחייב ראשו במרידתו. לא פעם אחת זלגו עיניה דמעות בשעה שלמדה אותו פרק במלכים א'. אף היא נתמלאה רחמים על אבישג השונמית, הנערה היפה בכל גבול ישראל, שאף-על-פי שהמלך לא ידעה, היתה אלמנה כל ימיה. עכשיו שמעה, שהיא, ליסה, היתה אבישג השונמית ונשמתו של אדוניהו נתגלגלה בהבחור ליב. ובבת-ראש תפסה,

שבחור זה באמת דומה לאדוניהו, כצורתו בדמיונה, ותמהה. עכשיו הבינה על שום מה עיניו שחורות, משונות ושערותיו ארוכות, סמיכות ועל שום מה הוא מצטנע מן הבריות ועל שום מה הסתכל בה בתאוה. התחיל דומה עליה, שזוכרת היא, שהיתה בשכבר הימים אבישג השונמית ואדוניהו עבר ברכבו על הארמון וחמישים איש רצים לפניו ומריעים ואף־על־פי ששירתה לפני המלך שלמה. פתז עליה יצרה להזקק לאדוניהו... דומה היה עליה. שדברי שלמה־לי פתרו לה חידה עמוקה והתירו בתוכה פקעת סתרים משכבר הימים.

אותו לילה לא ישנו בעל ואשתו. שלמה־לי בא אצל ליסה והם התלחשו עד שעלה עמוד השחר. ליסה שאלה שאלות ושלמה־לי השיב על הכול בטוב טעם. שכן אנשי שלומי כוחם בפיהם ובתמימותה האמינה לו הכול. אפילו מקובל עלול היה לטעות, שדברי שלמה־לי הם דברי אלוקים חיים והוא בעל גילוי אליהו. דברי החטא הביאו אותו לידי התלהבות גדולה ויתירה, עד שנתמלא רתת וזיע ושינוי זו לזו נקשו, ממש כמו בקדחת ומיטתו התנענעה עמו ופלגי מים ירדו ממנו. משראתה ליסה, שהכול גזירה מן השמים וחובתה לעשות רצונו, התחילה גועה בבכייה מרה והטפחה כרה בדמעותיה, ושלמה־לי ניחמה ונישקה ומסר לה רזין דרזין. בדימדומי שחרית היתה מוטלת חלשה, שכן כלו כחותיה והיא קרובה למיתה מלחיים.

וכך הסירותי אשה צנועה מדרך הישר בכוח קבלה של שקר ובניבול פיו של שבתי צבי. לאמיתו של דבר עשה אותו רשע, שלמה־לי, מה שעשה כדי למלא תאוותו, שכן מתוך שהפליג בחקירת מה למעלה ומה למטה, מה לפניו ומה לאחור, נתהפך טבעו והוא נהנה מדבר, שהוא בתוקף צער לאדם. ומחמת תאוות יתירה נסתלק ממנו כוח גברא. המכירים בעקיפים שבטבעו של אדם, יודעים, שהנאה וצער, נוי וכיעור, אהבה ושנאה, רחמים ואכזריות ושאר דברים וחילופיהם מתערבבים לפרקים, עד שאי־אפשר להבחין ביניהם. וכך אני יכול להסית בני־אדם לא בלבד להכעיס את קונם, אלא אף להזיק לגופם בשם כל מיני דמיונות.

פרק עשירי

תשובה

אותו קיץ היה חם ושחון. האיכרים והאיכרות קצרו בשדות את הדגן השדוף והמירותיהם וזו מעין זימורור של הלווית הפגר, השיבלים היו קלות וריקות למחצה. אני נשלחתי ארבה וצפרים מעבר לסאן והם אכלו את יגיע האיכרים. כמה פרות פסק חלבן, שכן מכספות עשו להן מעשי־כשפים. בכפר לוקוב הסמוך לקרשב ראו בלילה מכשפה רוכבת על הישוק ומנפנת במטאטא. לפנייה רץ בני־אדם, מגודל קילקים שחורים, בעל זנב ועטוף עור. הטחנים קבלו, שהמשחיתים מניחים צואת־שדים בקמח. רועה אחד, הרועה כל הלילה סוסים באפר, ראה בשמים ריבה אחת ועטרת־קוצים בראשה והגויים ראו בכך סימן, שיום־הדין ממשמש ובא.

אצל היהודים בקרשב נכנס אלול. עלי האילנות לקן בצרעת והרוח תלשה אותם והשליכתם לכף הקלע. המימותה של חמה נתערבבה בצינת הרוחות הבאות מן הים הקרוש. הצפרים הפורחות למדינות רחוקות נכנסו לאסיפה על גג בית־הכנסת, ציפצפו, צייצו ודיברו בלשון צפרים. לעתות־ערב פרחו באויר עטלפים והריבות נתיראו לצאת מן הבית, שכן מי שנסתבך עטלף בשערותיו אינו מוציא שנתו, כתדיר בפרק זה התחילו שלוחי, השדונים, מוזיקים כל מיני נזקים, תינוקות חלו באדמת, באבעבועות, בשילשול, באסכרה, בשחין ואף־על־פי שאמותיהם מדדו קברים והדליקו נרות־נשמה, מתו התינוקות. בבית־המדרש תקעו שופר כמה פעמים ביום, מן המפורסמות, שתקיעת שופר סגולה היא לערבבני, שכן בשמייעתי קול שופר עלול אני לטעות, שזה שופר של משיח ואתא הקדוש־ברוך הוא לשחטני. אלא אני לא נתחרשו ואני יודע להבחין בין שופר גדול לבין קרן של איל...

אלא אף אני לא ישנתי והתקנתי להם לבני קרשב מעשה ממעשיידי להתפאר, שלא נשתכח מהם עולמית.

שני בשבת היה, בתפילת שחרית, בית־המדרש היה מלא וממולא. השמש התקין עצמו לפתיחת הארון, להוצאת ספר התורה, כבר הפשיל את הפרוכת ופתח את פישפש הארון. בבית־ראש נעשה רעש בבית־המדרש. הכול הסתכלו לצדדים, בפתח הפתוח נדהף דחוף ובהול שלמה־לי.

בני-אדם תמהו לחזותו. הוא היה לבוש קאפוטה ממורטת, שהציץ מתוכה בדיהסקאים, קריעה בדש, בחינת אָבל, גרבים ברגליו, כמו בתשעה באב, מתניו חגורים לא בחגורה, אלא בחבל. פניו לבנות, זקנקנו פרוע, פיאותיו מדולדלות. בני-אדם לא האמינו למראית-עינם. הוא רץ ובא אצל כיור-הנהושת ונטל ידיו. אחר-כך הפסיע ובא אצל הבימה. משעלה עליה טפח על השולחן וקרא בקול מרתית:

— רבותי! בשורת רעה בפי!... שמועה חשכה!...

רגע אחד נעשתה בבית-המדרש דמימה גדולה ויתירה, עד שנשתמע קול הלהבהבות של נרות-הנשמה. מיד עבר רעש בציבור, בחינת יער עיבר לסערה. הכול התחילו דוחקים אצל הבימה. סידורים נשרו, אלא אדם לא נתן דעתו עליהם להרימם, תינוקות קפצו ועמדו על הספסלים ועל השולחנות, שמונחים עליהם ספרים קדושים ואדם לא מחה בהם. בעזרת נשים היחה ריצה וריציה ודישדוש רגלים. הנשים רצו ובאו אצל הסורג לראות מה נעשה למטה בין האנשים. הרב הזקן, ר' עזר'ל, עדיין חי ונהג רבנותו ברמה. אף-על-פי שלא היתה דרכו להפסיק בתפילה, הפך פניו ממקומו בכותל המזרח, שעמד בו מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין, וקרא בכעס:

— מה רצונך? דבר דברים!

— רבותי, פושע ישראל אני! חוטא ומחטיא את הרבים, ירבעם בן נבט! — קרא שלמה'לי וטפח באגרופו על לבר — יהא ידוע לכם, שאני הסתי את אשתי לזנות. על הכול אני מודה, מודה ומתוודה!...

אף-על-פי שדיבר בלחש, הידהד קולו, כאילו היה בית-המדרש ריק. מעזרת הנשים נשתמע קול מעין צחוק ומיד נעשה הצחוק, כביכול, בכיה בלחש, כמו בתפילת מנחה של ערב יום הכיפורים. האנשים היו כמאובנים. הרבה סברו, שהאברך יצא מדעתו. מהם כבר שמעו מעין ריבון, ר' עזר'ל, שחשד משכבר בשלמה'לי, שמכת שבתי צבי הוא בסתר, הפשיל בידים מרתיות טליתו מראשו על כתפיו. פניו, שתלויים בהם אניצים לבנים, קרחים למחצה, של זקן ופיאות, הצהיבו, כפני מת.

— מה עשית? — שואל הזקן בקול גס ובאזהרה — עם מי זינתה?

— עם בעל-העגלה של חותני... ליב'ל סייס... אני חייב ככול... היא לא רצתה, אלא אני פיתיתיה!...

— אתה? — שואל ר' עזר'ל ושופף לפניו, כאילו מבקש לרוץ כנגדו.

— הן, רבי, אני!...

ר' עזר'ל פשט ידו ליטול קמצוץ טאבאק, כדי לחזק בריה החריף את רוחו החלשה, אלא ידו הרחיתה בטופלג, עד שנשר קמצוץ הטאבאק מבין אצבעותיו, ארכובותיו כשלו והוא היה צריך תמיכה בעמוד, שלא יפול.

— מה טעם עשית כן? — הוא שואל בקול כהה.

— איני יודע, רבי... רוח-שטות נכנסה בי!... — משיב שלמה'לי ודמותו הקטנה כאילו

נתכווצה — טעיתי!... טעות מגונה!...

— טעות? — שואל ר' עזר'ל ועין אחת מתגבהה על חברתה, עקומה ובולטת, דומה כאילו

העין צוחקת צחוק משונה לא מעולם הזה.

— הן, טעות! — משיב שלמה'לי ועומד תוהה ובוהה.

— יהודים, אש בווערת!... אש של גיהנום!... — ייבב כבת-ראש אדם אחד בעל זקן שחור

שחרורית של זפת ושתי פיאות ארוכות, פרועות — בעטיים תינוקות מתים!... תינוקות שלא טעמו טעם חטא!...

משהזכיר הלה תינוקות נעשתה בעזרת נשים יבבה כבשעת כל נדרי, אמהות זכרו תינוקותיהן, שיצאו מן העולם, והואיל וקרשב יישוב קטן הוא, מיד נודע המאורע בחוץ ונתקהל המון, נשים נתערבבו בין אנשים, טליתות נטרפו, תפילין נשרו, משנשתתק ההמון חזר ופתח שלמה'לי בוודיוו, הוא סיפר, שעוד בימי כחורותיו נתחבר לבני כת שבתי צבי והם לימדוהו, שמרבה טומאה מרבה קדושה; מרבה חטא מקרב את הגאולה.

— יהודים, פושע ישראל אני! — קרא — מומר להכעיס ונואף!... בסתר חיללתי שבת,

אכלתי מאכלות של חלב לאחר בשר, לא הנחתי תפילין, ביוזמי ספרים ועשיתי כל העבירות שבתורה. את אשתי הסתי לזנות!... פיתיתי אותה, שהבחור, ליב'ל סייס, הוא אדונייה בן הגיט היא אבישג והשוממית ואין תיקונם אלא בייחוד!... אמרתי לה, שמצווה היא עושה!... אשמתי, בגדתי, טפלתי שקר, יעצתי רע, נאפתי! — קרא בקול רם וטפח על לבו — רקקו בי, יהודים!... הכו אותי!... קרעו אותי לגזרים!... דינו דיני, יהודים! — התחיל הזור וקורא — דין ארבע מיתות לא בטל!... תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי!...

— יהודים, לא בקרשב רב אני, אלא בסדום! — צעק ר' עוזר'ל — סדום ועמורה!...
— יהודים, השטן מרקד בקרשב! — חזר ונצטעק השחור והכניס ראשו בין שתי ידיו —
שטן המשחית!...

הדין היה עמו. אותיום והלילה שלאחריו היתה קרשב בידי, אותיום לא התפללו ולא למדו, לא תקעו שופר ולא אמרו תהילים, הצפרדעים ברקק קירקרו: טמא, טמא, טמא, עורבים בישרו בשורות רעות, הייש הקהל נתפרע והתנפל על אשה אחת בהזירתה מבית־הטבילה, בכל ארובה ציפצף שד, מכל אשה דיבר רוח, ליסה עדיין מוטלת היתה במיטה כשהפריץ ההמון לביתה, תחילה שיברו באבנים את זגוגיות החלונות, אחר־כך הפריץ ההמון לקיטונה, משראתה ליסה את הערב־רב ושמעה צעקותיו הלבינו פניה כלבנונית הנר שלמראשותיה, היא ביקשה להחלבש, אלא טרפו מעל גבה את הכסת, קרעו את כתונת־השיראים וכך, יחפה, בכותונת קרועה, בלא שביס לראשה, משכיה לבית הרב, הבחור, ליב'ל סייס, אותה שעה חזר מכפר אחד, שעשה בו כמה ימים, עד שלא תפס מה מבקשים ממנו, כפתוהו הקצבים בחבלים, היכוהו מכות כבדות והוליכוהו לתפיסת הקהל, בפלוש של בית־הכנסת, שלמה'לי הואיל והודה יצא בכמה סטירות בלועז, אלא מדעתו נשתטה על גבי אסקופת בית־המדרש וקרא, שכל היוצא והנכנס ירקוק בו, סיגוף ראשון של החזורים בתשובה על עוון גילוי עריות.

פרק אחד עשר

עונש

עד עיצומו של לילה ישב הרב, ר' עוזר'ל, במושב הדיין, השוחט, הנאמן ושבעה טובי העיר ועוד כמה חשובים ובדקו את החוטאים, אף־על־פי שהתריסים בבית הרב מוגפים היו והדלת נעולה, הקיף ההמון את בית הרב והשמש צריך היה לצאת ולחזור ולצאת ולהבריח את הסקרנים. תארך היריעה לספר כל הדברים, שנאמרו שם והבזיונות והקלונות, שנעשו להם לשלמה'לי ולליסה, לא אספר אלא כמה פרטים.

היושבים במושב הרב סברו, שליסה תבכה ותצעק ותכפור, או תתחלש ואילו היא ישבה דמומה, היא השיבה ברורות על כל השאלות, ששאל אותה הרב, היא הודתה, שזינתה עם הבחור וכששאל אותו הרב מה ראתה, בתי־ישראל ובת־דעת, למעשה כזה, לא תלתה את הקלקלה באחרים, אלא אמרה, שהיא חטאה ומיכנת ומזומנה לכל עונש.

— יודעת אני, — אמרה — שנטרדתי מעולם הזה ומעולם הבא ואין לי תקומה, ואמרה את הדברים בפשטות יתירה, כאילו דבר מצוי הוא והכול תהו ותמהו, וכששאל אותה הרב אם אהבה את הבחור, או שעשתה מה שעשתה משום שאנס אותה, או פיתה אותה, אמרה, שעשתה הכול מדעתה ורצונה.

— שמא רוח רעה השביעתך? — שאל אותה הרב — או שמא עשה לך אדם מעשי־כשפים?
שמא כפאך שד? ושמא סמיות־עינים היתה בך ושכחת את דין התורה, או שבתי־ישראל את?
אמרי, אל תעלימי!

וליסה השיבה, שאין היא יודעת לא רוח רעה ולא שד ולא סמיות־עינים, מהם שאלו, אם לא מצאה קשר במלבוש ממלבושיה, או קילק בשערותיה, או כתם כתום על הראי, או צלקת שחומה־כחולה בבשרה והיא השיבה, שלא מצאה שום דבר, כשקרא שלמה'לי, שהוא הסיתה והיא נקייה מעוון, לא אמרה לא הן ולא לאו, וכששאל אותה הרב, אם מתחרטת היא על מעשיה, תחילתה שתקה, אחר־כך אמרה:

— מה תתן חרטתי? — והוסיפה — רצוני לידון לא במידת הרחמים, אלא במידת הדין.

אחר־כך שתקה שתיקה גמורה וקשה היה להוציא דיבור אחד מפה. הבחור, ליב, הודה, שזינה עם ליסה, בת פטרונו, כמה פעמים; שהיא באה אצלו בעליה ובגינה בין הערוגות וכמה פעמים היה בקיטונה. אף־על־פי שהיה נחבל ובגדיו קרועים, עמד במרדו, כמו שאמרו: רשעים אפילו על פתחה של גיהנום אינם חוזרים בתשובה, וניבל פיו. וכששאל אותו בעל־בית אחד:

— היתכן? מה ראית למעשה כזה?

השיב:

— אלמה לא? טובה צפרנה מכרסה של אשתו...

וכינה ליושבים במושב הרב שמות של ליגלוג ואמר, שבעל־הבתים הם גנבים, זוללים וסובאים, מלווי בריבית ומלסטמים את הבריות במידות ובמשקלות. אף הוא דיבר דברי־ניחול בנשוחיהם ובזנותיהם. לזה אמר, שכל מקום שאשתו עומדת, נעשה תל של טיגופת תחתיה; לזה — שהוא מסריח ואשתו מכריחתו ממיטתה, ודברים כיוצא בהם. והיתה חוכה וטלולה, וכששאל אותו הרב:

— סבור אתה, שתחיה עולמית?

השיב:

— משמת אדם הריהו משול כפגר של סוס...

הוא קינח והקניט את בעל־הבתים, עד שחזרו והיכוהו בבית הרב וההמון בחוץ שמע קולותיו וליסה האפילה על פניה בשתי ידיה והתחילה מיבבת.

הואיל ושלמה־לי הודה מדעתו על חטאו ומוכן ומזומן היה לעשות תשובה, ריתו עליו ומהם אפילו קראו לו ר' שלמה. הוא חזר וסיפר בפני בית־דין, שבני כת שבתני צבי צדוהו ברשתם עוד בימי בחורותיו ובצנעה למד בספריהם וקונטרסיהם והתחיל מאמין, שמרבה ירידה בשערי טומאה מקרב את הקץ. וכששאל אותו הרב מה ראה, שמכל העבירות לא בחר אלא בגילוי עריות והרי אפילו רשע אין רצונו, שאחר יטמא את אשתו, השיב, שהנאה היתה לו בחטא, שכן לאחר שתורה ליסה מהבחור בא אצלה, חקר אותה כל שורש דבר והנאתו מרובה מבעשיית צרכיו. כשנענה בעל־בית אחד ואמר, שאין זה דרך העולם, השיב שלמה־לי, שכך היה מעשה ואין חכם כבעל הנסיון. הוא סיפר, שכיוון שזינתה אשתו כמה פעמים ולשיעורים התחילה מתרחקת ממנו והוא ראה, שמאבד הוא את אשתו האהובה. נעשתה הנאתו צער, אותה שעה ניסה להשיאה ממעשיה אלא היה לאתר זמן, שכן היא אהבה את הבחור ותשקה בו ודיברה בו יום ולילה, אף הוא גילה, שליסה נתנה לו להבחור מתנות והוציאה מן השידה ממועות הנדונה ונתנה לאהובה והוא לקח לו סוס, אוכף וכל מיני תכשיטים. ויום אחד הודיעה ליסה את שלמה־לי, שהבחור מסיתה להתגרש ממנו, מבעלה, ושניהם ילכו למדינת חים. שלמה־לי סיפר עוד כמה דברים. הוא אמר, שאף־על־פי, שלשעבר אמרה ליסה תמיד את האמת, התחילה מחפה על עצמה בכל מיני אמתלות ושקרים והגיעו הדברים עד כדי־כך, ששכבה עם הבחור ולא גילתה לו לשלמה־לי. לפיכך באו לידי קטטה ואפילו לידי הכאה. הרב ובעל־הבתים תהו ותמהו לדברים אלו, מזהם לא סבל כיצד אפשר ביישוב קטן כקרשב לעשות כסתר מעשי תעתועים כאלו. הרבה חששו, שמידת־הדין תפגע בכל העיר ותבוא מגפה, חלילה, או כרכום של גויים, או שטף מים. והרב הודיע, שיגזור תענית.

הואיל והרב ובעל־הבתים חששו שמא יהנפל ההמון על החוטאים ויבוא, חלילה, לידי שפיכות דמים, ציווה, שהבחור יהא בקולר עד מחר. את ליסה מסר לידי הנשים של חברה קדישא והן הוליכוה להקדש וכנסוה לקיטונית. שלמה־לי נשתייר בביתו של הרב. ולפי שלא רצה ליהנות הנאת מיטה, שכב בדיר העצים. לאחר שנמלך הרב עם הפרנסים, גמר את הדין, שמחר יוליכו את החוטאים ברחובה של עיר ויביישום, להודיע מה סופם של המורדים בקונם. אחר־כך יגרש שלמה־לי את ליסה, שכן על־פי דין אסורה היא לו. אף היא אסורה לו להסיס.

למחר נעשה הדין, עם שחרית התחילו מתכנסים כחצר בית־הכנסת אנשים, נשים, בחורים, בחורות. תינוקות של בית רבם ביטלו מן התורה ועלו בגג בית־המדרש ובגוזזתה של עזרת נשים, כדי לראות בעליל. קונדסים הביאו עמהם סולמות, או הלכו על גבי מרכופים. אף־על־פי שהזוהר השמש לא לדחוק ולא לעשות מעשים של קלות־ראש, שכן העיר חייבת בצער על החטא — עשו כמה קלי־עולם מעשי־ליצנות. התופרניות הניחו חוט ומחט, אף־על־פי שפרוס

ההג היה ובאו לראות בקלונה של בת־עשירים. הייטים, סנדלרים, חבתנים, סרקני זיפי־חזיר עמדו תורמיות־תורמיות, התבדחו, דחפו זה את זה ורמזו להריבות. בנות־טובים הפשילו סודרים על ראשיהן, ככהלווית המת. נשים נהעטפו בשני סיגרים, אחד לפניהן ואחד לאחריהן, כבשעת גירוש דיבוק, או בשעת הליצה. חנוונים סגרו חנויותיהם, אומנים הניחו סדנותיהם. גויים אף הם באו לראות כיצד עונשים יהודים בעלי־עבירה שביניהם. כל העינים נתונות היו בבית־הכנסת הישן, שמתוכו יוציאו את החוטאים ויענשום בפרהסיא.

משנפתחה דלת־האלון של בית־הכנסת עבר הימהום בין ההמון. תחילה הוציאו שני קצבים את ליביל סייס, ידיו כפותות בחבלים. בראשו ביטנה של כיפה, מקטרנו קרוע. בפדחתו חבורה. הואיל ולא היה סיפק בידו בהם בימים לגלח זקנו, עלה ספיח שחור בלחייו. הוא נתן עיניו בהמון בחוצפה וחיידד שפתותיו, בחינת מצפצף. הקצבים אחזו בחזקה במרפקיו, שכן כבר ניסה ליעקר ולערק, בחירייה־בחורים קיבלו פניו בזמירות־חתולים. שלמה־לי, אף־על־פי שעשה תשובה מדעתו ובית־דין לא דן דינו לעונש, ביקש, שלא ירתו עליו ויבזוהו כדרך שמבזים את השננים, כשהוציאוהו נעשה רעש, ציפצוף, צעקה וצחוק, הוא נשתנה בכדי שלא ניכר. פניו היו לכנות כפני מת. במקום זופיגה, טלית קטן, מכנסיים היו תלויים עליו אנצי סמרטוטים. לסת אחת הפתה. נעלים לא היו ברגליו. הגרבים חרורים היו והציצו מהם האצבעות. העמידוהו אצל ליביל סייס והוא עמד כפוף וקפוא, בחינת דחליל. כמה נשים למראית עינן התחילו בוכות כעל מת. כמה אמרו, שהפרנסים רוצחים הם ואילו היה ר' גימפל בעיר, לא אירע מאורע כזה.

עד שהוציאו את ליסה היתה שהייה ארוכה. מחמת סקרנותם של הבריות להסתכל בה נעשתה דחוסת גדולה. נשים השירו שביסיהן בבהלה. כשנראו שתי נשים של הברה קדישא בפתח הפלוש וליסה ביניהן נעשה ההמון כמאובן, אנחה הפריצה מכל הלבבות. בגדיה של ליסה לא היו קרועים, אלא במקום שביס היה בראשה אילפס של פשטידה. בצווארה היו תלויים מחרוזת של שום ואוזן שחוט. ביד אחת אחזה מטאטא וביד השניה מנקה של נוצות. מתניה חגורים היו בחבל של תבן, גראה, שהנשים העוסקות בצרכי־ציבור שקדו להפליג בבזיונה ובקלונה של ליסה, כת־העשירים והיחסנית. דינו של בית־הדין היה להוליך את החוטאים בכל הסמטות ולשהות אצל כל בית ובית ובעלי־הבית ואשתו ירקקו בפני הפושעים. התחילו מבית הרב והלכו ראשון ראשון ואחרון אחרון עד הפחותים שבעיר. הרבה חששו שליסה תתחלש ותערבב להם שמחת יום־טוב, אלא דומה היא הישוותה דעתה לשחות את כוס הפורענות עד שוליה.

בעיצומו של אלול היה בקרשב ל"ג בעומר. תינוקות של בית רבם נזדיינו במקלות ובקשתות והיציים, הצטיידו במוזנות וכל היום רצו, צעקו, געו כעזים. הזקנים והחולים שבהקדש אף הם ביקשו להוציאם לחוץ, כדי שיראו בשמחה השחורה.

מן הבתים, שהיו בהם תינוקות חולים, או אבלים תוך שבעה, יצאו הנשים כנגד החוטאים בצעקות ובקללות ובאגרופים. הואיל ומפני הבחור ליביל סייס נתיראו, שכן כגון זה עשוי להתנקם ועל שלמה־לי לא התרעם אדם, אלא ראו אותו כחסר־דעה, שפכו כל חמתם על ליסה. אף־על־פי שהזהיר השמש, שלא יכו אותה, צבטוה ודחפוה כמה נשים. אשה אחת שפכה עליה סל מלא אשפה, אחרת הטילה עליה דקים של תרנגולת והיא נתלכלכה בטינופת. הואיל וליסה הודתה, שתייש הקהל התנפל עליה וליביל סייס הצילה ומתוך כך באה לידי היראהור בו, תפסו בחירייה־בחורים את התייש והוליכוהו אחריה. מי בציפצוף, מי בזמר של ליגלוג. כינו לה לליסה: זונה, מופקרת, נפקא, נידה, הצופה, אשת־איש, יוצאנית, קלונית, חמור, טרפתנית וכינויים כיוצא בהם. כמה שוליות של כלי־זמר הוציאו כינור, תוף, מצילתיים וניגנו נעימה של ריקוד מצוה. אחד השים עצמו בדהן וחרזו חרוזים מלאים ליגלוג וגסות. הנשים, שהוליכו את ליסה, ניסו לדבר עמה ולנחמה, שזו תהא כפרת עוון וכשתעשה תשובה תחזור ותהא בתישראל כשרה — ואילו היא לא השיבה דבר. אף לא נראתה דמעה בעיניה. אף היא לא ניסתה פעם אחת להשמיט מידה את המטאטא והמנקה. לשבחו של ליביל סייס אומר, שאף הוא לא מרד בדינו של בית־דין. הוא הפסיע דמום ושמע חרפתו ולא השיב, ואילו שלמה־לי — קשה היה להכיר בפניו המעוותות, אם צוחק הוא, או בוכה. הוא הלך רפיפות. עמד וחזר וצריך היה דחיפה. מיד התחיל צולע. הואיל והוא לא נאף, אלא גרם הנאה לאחרים, ריתו עליו ושלחוהו ראשון לביתו. נתנו לו שומר, שישמור עליו.

לעתות־ערב החזירו את הבחור להתפיסה של הקהל. את ליסה הביאו לבית הרב ושלמה'לי נתן לה גט. כשפשטה ליסה שתי ידיה ושלמה'לי הניח בהן את הגט געו הנשים בכייה. אנשים אף הם בכו עמהן. שתי נשים של חברה קדישא חטפו והפסו את ליסה והחזירוה לבית אביה.

פרק שנים עשר

הזרבן קרשב

בלילה נשבה רוח גדולה כאילו שבע מכשפות תלו עצמן. לאמיתו של דבר תלתה עצמה אשה אחת בת־תשחורת בלבד — ליסה. שחרית כשנכנסה המשרתת הזקנה לקיטונה מצאה את המיטה ריקה. היא שהתה, שכן אמרה שמא לעשות צרכיה יצאה, אלא כשארכה השעה ולא תורה, הלכה לבקש אותה. היא ביקשה ארוכות עד שמצאה את ליסה בעלייה. היא היתה תלויה בחבל, בלא שביס, יחפה ובכותנתה לעורה. כבר היתה צוננת.

בעיר נעשה רעש, איתן הנשים, שאתמול זרקו אבנים בליסה והתרעמו, שהיא נפטרת בעונש קל, צעקה שהפרנסים רצחנים הם והרגו בתי־ישראל. האנשים נעשו שתי כיתות. כת אחת אמרה, שליסה כבר יצאה ידי ענשה ודינה לקבורה בבית־עלמין אצל אמה וכמת טהור לכל דבר. וכת שניה אמרה, שדינה בקבורת תמור, מאחורי הגדר, כדין המאבד עצמו לדעת. בני הכת השניה הוכיחו, שלפי דברי ליסה בבית־דין ולפי גיונויה לא עשתה תשובה ועמדה במרדה. תדעו לכם, הכת השניה נצחה, שכן הרב וחברה קדישא היו בה. קברו את ליסה בלילה מאחורי הגדר לאור פנס. נשים בכו בקולות כבושים. העורבים, שקיניהם באילנות שבבית־הקברות, נגעו מחמת רעש וקראו. כמה מן הפרנסים ביקשו מחילה מהמתה. הניחו חרסיות על עיניה, כמנהג, ונתנו בד בין אצבעותיה. שבימות המשיח תחפור מחילה מקרשב לארץ־ישראל. הואיל וסכנה היא לקבור אשה מעוברת ועוברה בכרסה, קראו לקלמן הרופא, שיבדקנה אם מעוברת היא. הקברן אמר את הפסוקים הנאמרים בשעת קבורה: הצור תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט, אין אמונה ואין עוול, צדיק וישר הוא. המלוחים הטילו כל אחד ואחד מגרפת עפר. תלשו עשבים וזרקו לאחוריהם. אף־על־פי ששלמה'לי שוב לא היה בעלה של ליסה, הלך אחרי מיטתה ואמר קדיש על קברה. לאחר קבורה נפל על תל־העפר, סירב לקום על רגליו והבריות משכוהו על כרחו. ואף־על־פי שעל־פי דין פטור הוא מאבלות, הלך לבית חותנו לשעבר וישב שבעה ונהג כל דיני אבלות.

בימי שבעה באו כמה בעלי־בתים אצל שלמה להתפלל ולנחמו ניחום אבלים, אלא הוא לא השיב. בחינת שותק, היא ישב על גבי שרפרף, לבוש קרעים ובלאים, פניו כתומות כשעווה, זקנו ופיאותיו פרועים ועיין באיוב. בתרסית מלאה שמן דלקה פתילה. בכוס מים שרויה היתה מטלית, לטבילת נשמתה של המתה. המשרתת הזקנה הביאה לו לשלמה'לי מזונותיו, אלא חוץ מפת במלח לא טעם טעם מאכל. לאחר שבעה הניח שלמה'לי הכול, הפשיל תרמיל על גבו, נטל מקל בידו ויצא לגלות. בני־העיר הלכו אחריו ארוכות וניסו לגלגל עמו, שלא יצא מן העיר, לפחות עד שיחזור ר' גימפל, אלא הוא שתק וניענע בראשו לאו וכך די־שדש בטיט, עד שנחעיפו הבריות וחזרו. שוב לא ידע אדם להיכן נתגלגלו עצמותיו.

בינתיים עשה ר' גימפל אישם בוולין, עסוק בעסקיו ולא ידע את הפורענות, שבאה עליו. כמה ימים לפני ראש השנה ישב בעגלת־כילה וגוי אחד הוליכו לקרשב. הוא הביא מתנות הרבה לבתו ולחתנו. בלילה לן בפונדק אחד. הוא שאל לבריות אם שמעו מה בביתו, ואף־על־פי שכל בני הסביבה ידעו מעשה שהיה, לא רצה אדם לבשר לו את הבשורה. לפיכך אמרו, שאינם יודעים כלום. וכשכיבד ר' גימפל כמה מהם בדוכשנית וי"ש, אכלו ושתו שלא בטובתם ולא הסתכלו בפניו וברכותו בשפה רפה. והוא תהה ותמה.

למחר, כשנכנס לעיר, נראתה קרשב ריקה. בני־עירו ברחו ממש ממנו. כשעמדה העגלה אצל ביתו והוא ראה, שבעיצומו של יום התריסים מוגפים ומוברחים בבריח, נפלה עליו אימה ופחד. הוא התחיל קורא לליסה ושלמה'לי ולליב'ל — ואין קול ואין עונה. המשרתת אף היא פרשה מן הבית והריהי חולה ומוטלת בהקדש. לבסוף נכנסה לחצר זקנה אחת ובישרה לו לר' גימפל את הבשורה הרעה.

— אוי, ווי, אין ערד ליסה! — קראה הזקנה ופיכרה יריה.
 — אימתי היה מעשה? — שאל ר' גימפל ופניו הלבינו ונתכווצו.
 האשה אמרה לו את היום.
 — ושלמה'לי היכן הוא? — חזר ושאל.
 — יצא לגלות! — השיבה האשה — תיכף לשבעה...
 — ברוך דיין אמת! — ברך ר' גימפל את הברכה, שחייב אדם לברך על שמועה רעה והוסיף ופסק פסוקו של איוב: ה' נתן וה' לקח. יהי שם ה' מבורך.
 הוא נכנס לביתו. קרע, חלץ מגפיו וישב על גבי קרקע והזקנה הביאה לו פת וביצה מגולגלת ומקצת אפר, כדין סעודת הבראה. לשיעורים הודיעתו, שבתו יחידתו לא בדרך הטבע מתה, אלא תלחה עצמה, אף היא אמרה לו על שום מה. דומה היה, שאף זו לא בילבלה את ר' גימפל, שכן תמיד היה מוכן ומזומן לקבל באהבה כל מיני פורענויות, שגזרו עליו מן השמים, כמו שאמרו: חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. והוא היה חזק באמונתו ולא הירדה אחרי מידותיו של הקדוש־ברוך־הוא.
 בראש השנה התפלל ר' גימפל בבית־המדרש ואמר את התפילות בנעימה ובקול. אחרי־כך אכל יחידי סעודת ראש השנה. המשרתת העלתה על שולחנו ראש של כבש, תפוח כדבש, גזר והוא טעם והתנענע והיממה ומירות. אמת, אני, יצר הרע, ניסיתי להחטיא אף אותך, את האב השרוי בצער ולהביאו לידי מרה שחורה, שכן לכך שלחני יוצרי. ואילו הוא לא שמע לי וקיים בי את הפסוק שבמשלי: אל תען כסיל כאיזולתו. במקום גלגול עמי עסק בתפילה ובתורה ובמוצאי יום הכיפורים התחיל בונה סוכה וכך היה טרוד כל הזמן בתורה ובמצוות. ומן המפורסמות, שאין לי שליטה אלא בכני־אדם המפנים לבם לבטלה, לא באנשי־מעשה. וכך יצאו ימים טובים.
 תיכף לאחר חג מכת ר' גימפל את ביתו ושאר נכסיו בדבר מועט ויצא מקרשב, שכן העיר הזכירה לו זכירה יתירה צרתו. כל בני־העיר, הרב אף עמהם, יצאו ללוותו והוא הניח מעות לבית־המדרש, להקדש ולשאר דברים שבצדקה. אף הוא פעל, שיחירו את ליב בעל־העגלה, וכך יצא ר' גימפל מן העיר יציאת צדיק, שנאמר עליו: יצא צדיק מן העיר, פנה הודה, פנה זיווה, פנה הזדרה.
 ליב'ל סייס עשה זמן וזמנים בכפרים הסמוכים. רוכלי קרשב סיפרי, שהוא מתגרה כל מיני תיגרות באיכרים ובשקצים ומטיל אימה על הגויים. מהם אמרו, שנעשה גונב סיסים. מהם אמרו, שהוא ליסטים ביער. אף אמרו עליו, שבא אצל קברה של ליסה ועקבות מגפיו בחול. אמרו עליו עוד כמה דברים. הרבה נתיראו, שהבחור יתנקם בבני־העיר. והדין היה עמהם. שכן בלילה אחד נפלה דליקה. האש יצאה מכמה מקומות בבית אחת ואף־על־פי שאותו לילה גשום היה, קפצו הלהבות מבית לבית וכל קרשב, חסר רביע, נשרפה. תייש הקהל אף הוא נשרף. היו עדי ראיה. שליב סייס הבעיר את הבערה. והואיל והיתה צינה גדולה והרבה ניטלה קורה מעל ראשם, חלו כמה וכמה והיתה מגפה וכמה אנשים, נשים ותינוקות יצאו מן העולם והיה חורבן ממש בקרשב. עד היום העיר קטנה וענייה ושוב לא חזרה ליושנה. וכל כך למה? על חטא שבסתר בין איש לאשתו ובין בעל־עגלה.
 ואף־על־פי שלא ממנהג ישראל להשתטח על קברו של מאבד עצמו לדעת, בנותר תשחורת, שבאית לקבר אבות, משתטחות על תל־העפר מאחורי הגדר ובוכות ומתפללות על עצמן ועל ביתן ועל גשמתה של הכושלת ליסה בת גננדל.
 ומנהגן נוהג עד היום.

עברית: מ. ל.